



Podkarpatská Rus

Časopis Společnosti přátel Podkarpatské Rusi

4|2023

Uhrančivý půvab rusínských textů | Kostel sv. Michaela pod plachtou | Užhorod v české literatuře | Jak fungovala pošta na Podkarpatsku | Kdo jsou Rusíni? | „Jen deset dní nepil – a ejhle! Umřel“ | Kronika aktivit Skejušanu | O československém „kolonialismu“ Podkarpatské Rusi | Z česko-rusínských knihovničky

Dobré zprávy

Zprávy z neklidného světa příliš nepřispívají k vánoční pohodě, přesto bychom vám rádi ze srdce popřáli hřejivé a klidné dny o svátcích a splněné naději v příštím roce. Všichni to potřebujeme. Několika zprávami, doufáme, že příjemnými, chceme přispět k dobré (nejen) vánoční náladě a nadějným vyhlídkám. V tomto čísle našeho časopisu se dočtete o zdařilé prezentaci rusínských literárních textů, které vyšly díky literární revui PLAV v českých překladech. Večer v sále Unijazzu byl hojně navštíven a vydařil se. Neméně nás koncem listopadu potěšilo vystoupení senátora Tomáše Jirsy v Českém rozhlase v pořadu Mezi námi. Se spontánní vřelostí se v něm vyznal z blízkého vztahu k Podkarpatsku. Jeho osobní vazby ke karpatskému regionu, konkrétně ke Koločavě a okolní krajině nezůstávají v rovině slovních proklamací, ale jsou přetaveny v reálnou pomoc tamním obyvatelům a projeví se i podporou uprchlíků před válkou na Ukrajině. O některých počinech senátora a starosty Hluboké nad Vltavou a plodných výsledcích partnerských vztahů jihočeské obce s Koločavou jsme se zmínili už dříve, přepis rozhlasového rozhovoru s Tomášem Jirsou přineseme v příštím čísle.

Pro příští týden a měsíce pro vás připravujeme několik akcí. Srdečně zveme na přátelské předvánoční setkání v kavárně Domu národnostních menšin v polovině prosince; sejdem se u kávy na neformální besedu třeba o tom, co jsme letos zažili na rusínském kongresu ve Vojvodině, uvítáme i vaše příběhy a snímky z turistických (a jiných) cest na Podkarpatsko. Také bychom rádi od vás slyšeli, co byste navrhovali pro naši činnost v příštím období.

V únoru příštího roku pořádáme výstavu rusínských krojů, rádi vás uvidíme na vernisáži i v průběhu trvání expozice. Na březen připravujeme výstavu fotografií kytaristy Štěpána Raka. Leckdo možná neví, že vedle hudby je jeho hlavní zálibou právě fotografování. Měl už řadu výstav a dosáhl i na vítězství v soutěžích.

Nedávno nás oslovila Společnost přátel Lužice, která spolu s námi chce v dubnu příštího roku připravit rusínský večer. Jejich spolek má s naším mnoho společného. Přivítali jsme to s radostí, budeme se snažit, aby byl stejně příjemný jako program v Knihovně Václava Havla nebo nedávná prezentace rusínské literatury.

Přejeme krásné Vánoce a dobrý rok 2024!

AGÁTA PILÁTOVÁ



Foto Ondřej Konrád

Skupina Ingnis hrála a zpívala karpatské písničky

Plavně o rusínské literatuře

Říjnové číslo literárního časopisu PLAV 2023 bylo věnováno rusínské literatuře. O inspiračním počínu redakce tohoto periodika jsme už informovali, zvali jsme naše čtenáře také na prezentaci „rusínského“ čísla, která se uskutečnila 23. října letošního roku. Někteří z vás tam určitě byli, vždyť Čítárna Unijazzu v Praze na Žižkově se zaplnila až po okraj. Pořadatelé, redaktori Plavu, slibovali multižánrový večer s četbou ukázek z rusínské literatury, s audiovizuální projekcí, hudbou i zpěvem.

Večer zahájil fotograf, teoretik filmu a básník Tomáš Vobořil, který si připravil poutavé vyprávění o svých osobních vazbách na rusínské etnikum a Podkarpatsko; jeho vystoupení tu podrobněji nerozvádíme, protože jsme ho poprosili, aby na toto téma napsal pro náš časopis článek. Můžete si ho přečíst na dalších stránkách PR. Tomáš se v průběhu studia na Katedře fotografie na FAMU začal věnovat území bývalé Podkarpatské Rusi v období, kdy byla součástí Československa. „K této oblasti jsem měl vždy zvláštní tajemný vztah skrze svého dědečka, který se zde narodil do rodiny československých administrativních pracovníků,“ vysvětlil nám. Na večeru Plavu mimo jiné promítl dokumentární esej režiséra Jiřího Weissse a scenáristy K. M. Walló Píseň o Podkarpatské Rusi z roku 1937. Autoři v ní se zaujetím vyjádřili mnohé

pravdy o kráse i smutných stránkách země pod Karpaty a také osobní vztah k ní. Film ozdobila poetická kamera Václava Hanuše a přednes herce Vladimíra Šmerala. Součástí této části programu byla i beseda s autorkou tohoto textu o rusínských kořenech i zážitcích z dětství na Podkarpatsku.

Pokračování na straně 3

POZVÁNKY

**Srdečně zveme na
přátelské předvánoční setkání**
v Kavárně Domu národnostních menšin
Praha 2, Vocelova 3
v pondělí **18. prosince 2023 v 17 hodin**

V únoru příštího roku zveme na
výstavu výtvarnice **Anety Lattové Kroje**
v pohybu v Galerii Domu národnostních
menšin. Autorka vystavuje svá výtvarná
díla – lidové kroje z různých částí
Slovenska, mezi nimi i rusínské.
Výstava potrvá od 5. do 25. února 2024.
Vernisáž se koná 5. 2. v 17 hodin.

Jaro uvítáme výstavou fotografií
kytarového virtuosa a skladatele
Štěpána Raka v Galerii Domu
národnostních menšin.
Výstava potrvá od 18. do 31. března 2024.
Vernisáž se koná 18. 3. v 17 hodin.

Uhrančivý půvab rusínské literatury

Na rusínském čísle literárního měsíčníku PLAV s názvem *Roztroušený Karpatland – vzdálené kouty rusínské literatury* se svými překlady podílela také lingvistka a literární historička **Věra Lendělová**, Rusínka pocházející z regionu Mar-maroš. S vědeckou a překladatelskou osobností jsme se nad stránkami časopisu sešly k rozhovoru.

Z jakých kořenů vyrůstá a jak se vám jeví současná rusínská literatura?

Po třetí vlně rusínského obrození, za jejíž počátek lze považovat rok 1989, se literární věda začíná oprošťovat od mnoho let trvajících stereotypů a klišé, od marxistických zjednodušení. Rusínské literatuře se vytýkalo, že se stále zabývá a potýká hlavně s politickou otázkou, s otázkou národní identity, a že jí chybí estetická kvalita. V tomto směru že je nedostatečná, nerozvinutá, nehotová, nesamostatná, prostě jí chybí estetický rozměr. Dala by se tu uvést celá řada dalších „ne“.

Prostě se nebrala vážně...

Dnes má ale literární teorie jiný názor. Soudí, že pro hodnocení rusínské literatury se musí najít jiný klíč. Jako pro ty kultury, které se vyvíjely za nepříznivé dějiny – a musíme říct, že Rusíni se po celá staletí nacházeli v dějinné pozici podřízenosti, i když je to etnikum s tisíciletou, možná i delší tradicí. Kvůli té podřízenosti se jejich kultura považovala za nerozvinutou. Přitom je mnohovrstevnatá, rozmanitá, co se týče výrazových prostředků i žánrů, obsahuje i nejmodernější literární postupy. Je nesmírně bohatá a je na ni proto třeba pohlížet v jiném klíči: nikoliv že je nevyvinutá, ale je vyvinutá jinak. Složitá historie Karpatských Rusínů byla vždycky na průsečíku hranic. Samotná existence tohoto etnika byla velmi obtížná. Existovala na pomezí mezi východem a západem, mezi pravoslavím a katolicismem, církevní slovanštinou a latinou, mezi jazykem úředním, tedy titulním, a lidovou rusínštinou. Toto vše se projektuje do kultury, potažmo do literatury Rusínů která je rovněž takto rozkročená. Rozpětí rusínského natu-relu – a tedy také literatury – je hodně široké a je rámováno kulturními, historickými, náboženskými, geopolitickými podmínkami. Samozřejmě i přírodními, protože je poznamenána karpatským areálem, horami. Proto ta roztržitost literatury. Vždyť sami Rusíni jsou v kontextu složitého historického vývoje roztrženi po celém světě. Proto je tedy třeba nahlížet literaturu v jiném klíči, v perspektivě postkoloniálního vývoje.

Má rusínská literatura autorů z různých zemí nějaké společné rysy?

V základu ano. Dnes, myslím tím zejména 21. století, rusínská literatura přijímá moderní literární směry a postupy. Nebo je aspoň s nimi velmi dobře obeznámena. Což se samozřejmě promítá do samotní tvorby tvůrčích osobností spisovatelů a básníků. Týká se to také hudební scény, protože i toto propoje-



Překladatelka a lingvistka Věra Lendělová

ní s hudební scénou je dneska velmi patrné ve všech varietách rusínštiny.

Co mají podle vás společného autoři z Polska, Slovenska nebo Vojvodiny?

Aby se rusínská literatura emancipačně neustále vyvíjela, musí do sebe včlenit nové literární směry a postupy. Co dominuje ve všech varietách rusínské literatury, je podle mého názoru magický realismus, sahající někdy až k fantasy. Jsou tam prvky od pitoresknosti, přes absurditu, přes magično, jsou tam mýtické postavy atd.

A co literatura Podkarpatska?

Za Karpatami, v pravlasti a domovině všech Rusínů byla a stále je zvláštní situace. Tento prostor nedával všem možnost vzdělávání, dlouho neumožňoval přístup do škol. Přitom se říká, jakou školu vychodíš, jaké knihy čteš, jací lidé tě v kulturním prostředí obklopují, podle toho se utváří i tvoje vnímání světa, světónázor. Na Podkarpatsku to bylo složité, a to se promítalo a promítá i do literatury. Například tím, že je tam stále přítomna tradice ústního lidového předávání příběhů a jejich zapamatovávání. Dále si dovoluji tvrdit, že skutečnost, že Rusíni paradoxně stále nejsou uznáni jako národnostní menšina, se projevuje i v literatuře absurditou až deziluzí, dekadencí. Ale to je vlastně společné i dalším rusínským textům, třeba autorům ve Vojvodině. Tam je to možná tím, že na Balkáně byla válka, takže u Rusínů v jižní části Evropy se objevují rysy velkého rozčarování, zejména u nejmladšího pokolení. O rusínské literatuře na Zakarpatí bychom mohli taky říct, že tam

deziluze v jistém ohledu přetrvává, protože tento prostor se dlouhodobě nacházel v rusko – ukrajinském napětí. Rusínům se upírala veškerá práva a vnucovalo se něco zvenčí, co jim bylo absolutně vzdálené a cizí. Něco, co v kulturním kódu, v genomu Rusínů není. Například kozáctví.

Zmínila jste magický realismus, ten máme spojený hlavně s Gabrielem Garcia Márquezem a podobnými autory. Dá se rusínská literatura číst s takovou chutí, jako Márquez? Je poutavá?

Určitě. Kdybych měla charakterizovat výběr textů v PLAVu, tak pro člověka, který má literární citění a přitom moc o Rusínech neví, a vezme do ruky tohle rusínské číslo a začte se, tak objeví, že všechny texty se vyznačují sofistikovanou uhrančivostí. Přitom všechny mají jakýsi rusínský podtext, nádech – něco, co je mnohdy těžko uchopitelné. Co se obtížně verbalizuje, ale je to tam. Ty texty nutí člověka přemýšlet, nabízí zvláštní filozofickou složku, kontemplaci, rozjímání. V tom je velmi bohatá. Ale taky to chce právě nové uchopení, nové čtení, nové vnímání. V tom je ještě velká rezerva.

Na textem v PLAVu jste se podílela jako překladatelka, zejména na těch od podkarpatoruských autorů, Zajímalo by mě, jestli vás některé zvlášť zaujaly, případně nějaký text od jiných autorů. Prostě řečeno: Co se vám líbilo?

To je těžké říct jednou větou. Každá varieta textů má několik reprezentativních ukázek, s nimiž se ztotožňuji. Kdybych měla uvést jeden konkrétní příklad, tak bych nejspíš ocitovala kratičký text od lemkovských Rusínů, báseň Stefanie Trochanovské: „Země pradědů v hypotéce, pečťe mozolů složená v jistinu.“

Myslíte si, že rusínské číslo PLAVu přinese českému čtenáři něco nového, zajímavého?

Bezpochyby. Je zajímavý už poznatek, že rusínská literatura, jak jsem předeslala, má společné rysy, a je jedno, jestli pochází ze Slovenska, Polska nebo Podkarpatska. Vždy je v té literatuře projektována oblast Rusínů. Opakuju, že ty texty jsou svým způsobem sofistikovaně uhrančivé. Když je člověk otevře, bude určitě vyhledávat další díla a přečte si je. Věřím, že si někdo najde i básně autorů zakarpatské oblasti, které jsem překládala. Třeba básníka Ivana Petrovcije. Možná někdo řekne, co pohledává ve výběru tento autor? Jako Rusín by měl ctít tradiční hodnoty, kulturu předků, dědů a pradědů, a píše takovéhle porno! Jenže právě v tom je působivý kontrast. Rusínská literatura se vyznačuje tím, že je tam hodně protichůdných tendencí a orientací. Na jedné straně velká věčná témata, velké koncepty – Bůh, láska, domov, vztah k půdě, na druhé straně erotický básník. V Petrovcijových textech je obrovská síla ducha, vitalita, vnitřní tvůrčí náboj, který musí zaujmout. Aspoň já si to myslím.

Pokračování na straně 3

Plavně o rusínské literatuře

Dokončení ze strany 1

Redaktorky PLAVu Adéla Knappová a Kamila Schewczuková, které stojí za projektem „rusínského“ čísla, doprovodily svůj počín komentářem o přípravě textů. (Úvodník říjnového čísla Plavu, která na toto téma napsaly, přetiskujeme viz níže). Rovněž tím uvedly čtení ukázek z rusínské literatury vybrané z časopisu. Přednesli je Adam Kratochvíl a Michala Cyrani. Po mnoha letech to byly patrně první rusínské texty v českém překladu, které u nás zazněly ve veřejném kulturním prostoru.

V této souvislosti musíme znovu s uznáním připomenout, že PLAV vykonal dobrou a záslužnou věc. Seznámil českou veřejnost s rusínskou literaturou posledních desetiletí, pro mnohé ji i objevil. Pro značnou část čtenářské veřejnosti je to možná překvapení, vždyť od doby, kdy jsme rozhodnutím bolše-



viků přišli o Podkarpatsko, mnoho toho o literatuře psané v rusínštině nevíme. Redakce velmi správně zařadila do výběru také ukázky

z tvorby autorů z jiných zemí, kde Rusíni žijí – vedle Slovenska např. z Polska či srbské Vojvodiny. Rusínskou část časopisu výstižně nazvali Roztroušený Karpatland s podtitulem Vzdálené kouty rusínské literatury. Některá díla rusínské literatury asi byla objevem i pro překladatele, kteří se na přípravě sborníku podíleli. (Většinou jde o ty, kteří se dosud věnovali hlavně ukrajinské literatuře a o rusínské měli jen částečnou povědomost.)

Skvělé finále večera vytvořila kapela Ignis (členové: klavírista Bohdan Rajčinec, zpěvačka Svitlana Reichel, kytarista Oleksandr Visič). V jejich kvalitním a temperamentním podání zazněly pěkné podkarpatské písničky, sem tam i nějaká ukrajinská. Hráli a zpívali výtečně a se zjevnou chutí, a svým vitálním projevem znásobili pohodu v sále. Ta ovšem panovala celý večer – a bylo také proč. Rusínské číslo Plavu se povedlo, plavně půvabný literární křest v Unijazzu, který přinesl podnětné informace i příjemné umělecké zážitky, to potvrdil.

ap

Po horských hřebenech až k Warholovi

Když jsme začaly po temných hvozdech, karpatských hřebenech a mezi neko-nečnými řádky kukuřice srbských lánů hledat stopy rusínské kultury, historií rozmetané po všech čertech, vypadalo to zprvu, že skončíme s prázdnou. Stačilo ale najít ty správné dveře a otevřel se před námi nebývale čilý svět rusínské obrody. Boj za vlastní jazyk, literaturu, tradice a národní uznání se děje především uvnitř rusínské komunity a člověk zvenčí ho na první pohled snadno přehlédne. My jsme se proto rozhodly otevřít ty dveře i vám.

Jako první nás za nimi čekal **Michal Pavlič** z Prešovské univerzity, který nám významně pomohl s koncepcí čísla. Zavedl nás na slovenský tradiční venkov, postupně mizějící pod nánosy moderní civilizace či pod hladinou přehrady, a do politicky třaskavého Zakarpátí, kde Rusíni stále bojují o uznání i přesto, že odtud pocházejí a žije jich tu nejvíce. Poezií polských Lemků, tesknících za domovem, odkud byli násilně vyhnáni, nás

provedla básnířka **Helena Duć-Fajfer**. Svět surového punku, vesnické magie a polních strašidel srbské Vojvodiny, kde rusínská kultura klíčí snad nejpłodněji a nejdéle, nám přiblížil její zapálený propagátor a překladatel **Maroš Volovár**.

Stopy Rusínů nás nakonec dovedly až do Spojených států, kam se za vidinou lepších zítřků vydali z východních Karpat i rodiče Andyho Warhola, Rusína zdaleka nejslavnějšího. Osud „Warholových dětí“ sdílí také **Elaine Rusinko**, která ve své esejí poskytuje klíče k tomu, jak rusínské literatuře hlouběji porozumět.

V příštím čísle se pokusíme pootevřít zase jiné dveře, pro české čtenářstvo prakticky zavřené, a za nimi se setkat s tvorbou venezuelských básníků. Objevování skrytých pokladů světové literatury je práce náročná a jako téměř všechno na tomhle světě stojí peníze. Nám se bohužel přes veškerou snahu nedaří sehnat jich dost na to, abychom mohli ve vydávání časopisu dál plnohodnotně pokračovat. Proto spouštíme kampaň na platformě Donio. Pokud chcete, abychom pro vás dále



Foto Ondřej Konrád

Redaktorky PLAVu Alžběta Knappová a Kamila Schewczuková

poodhalovali neznámé literární světy, něco málo nám, prosím, přispějte – samozřejmě výměnou za atraktivní odměny.

**ALŽBĚTA KNAPPOVÁ
A KAMILA SCHEWCZUKOVÁ**

Uhrančivý půvab rusínské literatury

Dokončení ze strany 2

Ivan Petrovcij vás zřejmě hodně zaujal. Ano. A k jeho textům bych ještě chtěla říct, že má několik sbírek kolomyjek, což je něco, co patří do kulturního dědictví, co je bytostně spjata se všemi Rusíny a s jejich pravlastí. Jde o krátká čtyřverší, která jsou dnes často zhudebněována, v hudební složce dominují housle. A to je něco tak úžasného! I když je kolomyjský verš svým způsobem schematický – má předepsanou strukturu –, tak každý

interpret tam vnáší něco nového, osobitého. Myslím, že to je tvůrčí impuls, který by se měl taky zohledňovat a hodnotit.

Co podle vás charakterizuje rusínskou povahu?

Hovořily jsme o té velké roztržiténosti Rusínů, o tom, že žijí skoro ve všech kontinentech, například i v Česku, konkrétně i zde v Praze. Slyšela jsem někoho žertem říct, že je tady celá Podkarpatská Rus. Ale k té charakteristice: Svou roztržitéností

po světě jsou Rusíni podobní Židům. Jsou nesmírně adaptabilní a velmi pracovití. Pro Rusíny je charakteristické, že je mezi nimi silně ukotvený koncept Boha; však jsme se taky nejednou setkali – a nejen v literatuře – s rčením, že Podkarpatsko je to Bohem zapomenutý kraj... Mají obrovskou sílu ducha. Řekla bych, že právě jejich síla ducha je ten silný tvůrčí impuls, ovlivňující jejich literární tvorbu, ať psanou či podávanou ústní tradicí.

AGÁTA PILÁTOVÁ

Přátelé z Brna a Plzně

V Brně dlouhá léta pracovala odbočka Společnosti přátel Podkarpatské Rusi. Měla vyšší desítky členů a významnou činnost. Známe jsou zejména pravidelné zájezdy na Podkarpatskou Rus. Velká aktivita ale i osobní rozpory vedly k jejímu osamostatnění a založení nového spolku – Přátelé Podkarpatské Rusi. Odbočka i samostatný spolek byly léta spojeny zvláště se jménem Libora Chytilky. Aktivita pokračují i po jeho úmrtí v srpnu 2022.

Administrativní potíže si pouze vynutily registraci nového spolku Přátelé Podkarpatské Rusi 2022. Předsedou se stal Petr Stavinoha a spolek tvoří okolo 40 lidí z Moravy, ale také z Plzně a okolí. Členové z Plzeňska se ke spolku hlásí již delší dobu, nejen z důvodu zájezdů na Podkarpatskou Rus. Letos spolek např. v Brně zorganizoval setkání pro členy i veřejnost "Před 100 lety spolu", jež zahrnovalo degustaci podkarpatských jídel, piva či vystoupení muzikantů. Spolek se také aktivně účastní dnů brněnských národnostních menšin Babylon-

fest – gastronomií, publikacemi i povídáním o Podkarpatské Rusi. Členové rovněž spolupodřadali veřejnou sbírku na podporu domova pro seniory a mateřských škol z Jasini.

Spolek považuje po dobu války poznávací cesty na Ukrajinu za nemorální, proto členové více cestují jinam. Letos kupř. navštívili dřevěný kostel z Podkarpatic v Dobříkově či Plzeňsko a Domažlicko. Koncem září se vypravili na Slovensko, kde se na Ústavu rusínského jazyka a kultury Prešovské univerzity zúčastnili prezentace knihy „Teater Aleksandra Duchnoviča v prekladach Jaroslava Sysaka“, kterou spolesestavil jazykovědec, nakladatel a rusínský buditel moderní doby docent Valerij Paďak. Vydáváním mnoha textů V. Paďak ukazuje, že Rusíni byli a jsou nepochybně národem. Zajímavý program pokračoval vernisáží výstavy k výročí založení Poddukelského uměleckého lidového souboru (PULS) a historie Divadla Alexandra Duchnoviče v prešovském Muzeu rusínské kultury. Účastnili se a vystu-



Foto Jan Čopík

Z vernisáže souboru Puls

povali mnozí současní i bývalí interpreti obou uměleckých těles. Více ke spolku Přátelé Podkarpatské Rusi možno zjistit na webu www.subcarpathia.cz. Doufejme, že oba naše spolky (Pražský i Brněnský) budou opět více spolupracovat. Na příští jaro bychom rádi naplánovali společnou akci.

JAN ČOPÍK

Oprava kostela sv. Michaela konečně v dohledu

Požár jedné z dominant Kinského zahrady v Praze vzbudil mimořádný ohlas nejen mezi kulturní veřejností. Zkáza unikátní památky lidové architektury z bývalé Podkarpatské Rusi vyvolala mimořádnou vlnu solidarity. Prostřednictvím zastupitelstva hlavního města Prahy byl otevřen transparentní účet pro zaslání příspěvků na obnovu kostelíka a zároveň proběhla mezi členy Společnosti přátel Podkarpatské Rusi spontánní finanční sbírka. Během necelého měsíce se tak podařilo shromáždit více než milion Kč.



Foto Petr Skala

Kostel sv. Michaela – stav k 11/2023

V průběhu úklidových prací na spáleništi bylo zjištěno, že rozsah zkázy bude podstatně menší než se jevilo podle prvních odhadů. Nejvíce poničeny byly věže a značné škody utrpělo vnější obložení. Podstatně méně byl poškozen interier a nosné prvky. Spáleniště bylo během průzkumných prací obestavěno konstrukcí chránící torzo kostelíka před dalším poškozením a uzavřený prostor též poslouží jako zázemí pro rekonstrukci a obnovu.

Pokračování na straně 7

KRÁTCE

* **Josefa Gočára na Podkarpatsku** nově připomíná v Užhorodě pamětní tabule na budově státní pošty, kterou slavný český architekt projektoval v roce 1928. Tabule byla slavnostně odhalena 17. listopadu 2023 u budovy pošty. Iniciativa vznikla s podporou Pardubického kraje a hejtmána Martina Netolického. Komě pamětní desky vydal Klub T. G. Masaryka v Užhorodě ve spolupráci s Užhorodskou státní poštou také poštovní známku s Gočárovým portrétem, a obálku s vyobrazením budov projektovaných Josefem Gočárem (1880-1945) na Podkarpatsku. Kromě pošty jde o obchodní

dům Baťa (1930). Užhorodská televize o slavnostním odhalení odvysílala příspěvek, v němž mj. připomněla Gočárovu osobnost.

* **Užhorodský spolek** Slováků ve spolupráci s Užhorodskou státní poštou vydal známku s portrétem košického architekta Ludovíta Oelschlagera (1896-1984) a obálku s fotografií budovy užhorodského Židovského domu a školy, kterou v r. 1926 tento architekt projektoval. Oelschlager byl v průběhu první republiky projektantem i dalších budov na Podkarpatsku, např. to byl mukačevský Společenský dům, Obchodní akademie, internát a bytový

dům pro úředníky v Mukačevě, Společenský dům v Sevlušci, užhorodské koupaliště aj.

* **Alexander Duchnovič: „Má lyra a činel“** – je titul nové publikace rusínského historika, pedagoga Prešovské univerzity doc. Mgr. Valerije Paďaka, CSc. Přednášku se stejným názvem přednesl koncem října na semináři na Fakultě humanitních a přírodních věd Prešovské univerzity. Součástí semináře byla prezentace nových publikací z oblasti rusinistiky.

* **O divadle národnostních menšin** hovořili účastníci 22. setkání menšin. Konalo se v rekonstruovaném Clam-Gallasově paláci v Praze 23. 11. 2023. Podnětné rokování přineslo zajímavé příspěvky o historii i současnosti divadel menšin, působících v České (Česko-slovenské) republice. Zazněly příspěvky o německém a romském divadle, o polské scéně Těšínského divadla, o historii lužickosrbského divadla i o současnosti tamní scény. Nad úskalími v divadelní tvorbě ruského emigranta v ČT se zamyslela Mariana Arzumanová, Světlana Lazarová hovořila o česko-bulharském divadelní vzájemnosti, Viera Kučerová o slovenském divadle pro děti v Praze a Vida Neuwirthová o dětském divadle Feigle při Židovské obci. Přednášky doprovázela obrazová prezentace.



Budova užhorodské pošty, dílo architekta Josefa Gočára



Židovský dům v Užhorodě, projekt Ludovíta Oelschlagera

Město Užhorod v české literatuře

Užhorodu věnovalo pozornost několik českých literátů, zejména v období první Československé republiky. V této stati si připomeneme ukázky z knih novinářů, spisovatelů nebo pamětníků, kteří zde nějakou dobu pobývali. Začneme obdobím roku 1919, kdy do Užhorodu začali přicházet první představitelé nové československé vlády, vojáci, úředníci, učitelé, podnikatelé. Jedním z prvních reportérů, kteří zanechali krátké svědectví o Užhorodě oněch dnů, byl **František Skácelík**. V letech 1919-1920 působil na Podkarpatské Rusi v oblasti veřejného zdravotnictví. Své postřehy zveřejňoval v Lidových novinách a Národní politice. V knize **Oprášené listy**, vydané v roce 1938, popisuje v kapitole „První snímky z Podkarpatské Rusi – Užhorod“ své dojmy o zemském hlavním městě. Po pravdě řečeno, jeho hodnocení nejsou příliš optimistická. „Což tu vůbec nebyl duch tradice?“ – ptá se autor. „Byl, ale příliš dávno. Najdeme jej na starém užhorodském hradě, vystoupíme-li na severní cimbuří a hledíme do širého kraje. Hrad je spola rovinný, spola horský. Do roviny zarůstá svými terasovitými kamennými valy, podobným přímořským hrázím, a proti kopcům vypíná široké opory svých hladkých polocihlových zdí.“ Dle názoru F. Skácelíka „ulice města, jeho náměstí, domy, mosty nenesou nic z půvabu širého okolí... Ano, je tu stará budova županství, stavěná v jednoduchých formách baroka, pak bývalý klášter Otců jezuitů, dnes palác řeckokatolických biskupů, zbudovaný ve střízlivé geometricky čisté renaissanci... Dnes je Užhorod hlavním městem obrozeného státu slovanského. Vynoří se z jejich vzájemného citu (hradu a města) stará tradice? A mohla by se vynořit,“ píše ve svém zamyšlení autor.

Jiný autor, odborník v oblasti zdravotnictví, pozdější známý spisovatel **Jaroslav Durych** byl vyslán do Užhorodu v období 1921-1922 jako vojenský lékař. V začátcích to neměl jednoduché, ostatně jako většina nově přichozích z českých zemí. Své zážitky popsal v knize **Toulky po domově** z r. 1938 v kapitole „Chvála Užhorodu“. Cestu do svého nového působiště líčí takto: „Kam – pak? Kam – pak? Jaký to potutelný hlas? A kola rychlíku bojovně skandují: Do Užhorodu! Do Užhorodu! – Uvidíme u Štrby Tatry? Ne, je mlha. Ale za to vlak se valí pomalu, pomalu... Noc. Tma. A zase noc, tma. Vlak se dobelhal do Užhorodu. Je to Užhorod? Ano! Zdálo se nám, že rychlík zdechne únavou a vyslením někde v polích a že jej budeme muset zakopat někde v blátě. Až nám srdce pukalo bolestí nad jeho trpkým životem. Ale teď už ho strčí do psí boudy, odepnou mu obojek, rychlík se položí, natáhne pracky a usne, žrádla se ani nedotkne, a nás pohltí černá země. Ale společníci sehnali povoz a vstoupivše, pomáhali hledati nocleh. To je tedy Užhorod? Ovšem, po půlnoci, je-li mlha, není mnoho viděti. Mají tady medvědy, vlky, čarodějské pelechy, mordýrny, cikány, synagogy, ďábly? Až ve dne! Ráno. Tady se rychle najeďte, běžte se hlásit, zaplaťte se spolunoclehářem 50 Kč a hleďte si kvartýr. Ubytovací úřad. Ach, milý hochu. Když ji

sem tak chválal, hledej si kvartýr sám. Druhý či třetí den opět shánka po kvartýru; několik adres, ale vše již zadáno; posléze jedna adresa neurčitá: snad se dosavadní podnájemník ráno vystěhuje... Mezitím jsme již viděli Užhorod, úřad i stůl, za kterým budeme sedávat.“

Plynula léta, poměry se postupně stabilizovaly i v Užhorodě. Docházelo k rozvoji hospodářského a kulturního zázemí města, byly postaveny nové čtvrti, školy, nemocnice, kina,



Užhorodská katedrála



Užhorod. Zemský úřad

Foto Tomáš Pilát

obchody. Život pro obyvatele města dostával přívětivější tvář. O tomto období podává svědectví **Zoe Klusáková**, dcera pozdějšího československého prezidenta L. Svobody v jedné z kapitol knihy **O tom, co bylo**. Ve svých vzpomínkách autorka uvádí, že hned po svatbě v roce 1923 rodiče odjeli do Užhorodu. „Najít v Užhorodě byt nebylo v té době vůbec snadné. Nejdříve rodiče bydleli v podnájmu, našli malou světničku v nedaleké vesnici Onokovicích, později v Domanincích, které byly blíže Užhorodu.“ Z. Klusáková dále uvádí, že od roku 1928 až do r. 1931 Svobodovi bydleli v Užhorodě na nábreží ve čtvrti Galago v nově postavených činžovních domech s uzavřenými dvory, kde si hrály děti z důstojnických a úřednických rodin. Řeka Uh tekla pod okny, poskytovala příjemné koupání a v zimě bruslení. Bylo to nejhezčí období v jejich životě.

V roce 1933 Podkarpatskou Rus navštívil známý český spisovatel **S. K. Neumann**. Strávil také nějaký čas v Užhorodě, kde vystoupil v kině ve spolkovém domě Prosvity s přednáškou. Pobytu v zemském hlavním městě využil také k bližšímu seznámení s poměry a své poznatky shrnul ve druhém díle knihy **Československá cesta**, vydané v r. 1934. Autor píše: „Po návštěvě v Horjanech a v Radvance jsme večer strávili docela příjemně nejprve s přáteli v kavárně Purmově v Legionářském domě. Za moderními storama, zastírajícími diskretně veliká okna v prvním poschodí, stolky, číšníci, servírované nápoje a pečiva, lahodná hudba reprodukováná

předměstské tržnici, a kde za letních večerů zpívají v ulicích cvrčci. Užhorod idylický, kde četní lidé upřímní a zdraví, rádi žijí a pracují, kde kvasí nová země a není ještě kdy na světobol. Rozumní lidé všech barev a tříd uznávají ovšem, že za československého režimu se povzněl zevnějšek města. Doktor Gáti říká mi s jistou pýchou: Podívejte se, tahle ta strana korsa byla ještě před několika lety vesnickou dírou. Jsou hrdí na pěknou budovu poštovní, která je účelná. Vypravují o močálech a inundačních jamách, na nichž bylo vykouzláno dnešní nábreží, které čeká jen na vzrůst svého stromoví, střídajícího se s popínavými růžemi, aby bylo opravdu krásné, jimž na Zakarpatsku kvete pšenice.“

Více kritického hodnocení poměrů v tehdejší Užhorodě obsahuje kniha proletářského spisovatele **Vaška Káni Zakarpatsko**, vydaná v r. 1932. Autor v kapitole „Užhorod“ píše: „V Užhorodě bylo k prospěchu občanstva mnoho vystavěno. Krásné domy pro české úřednictvo, krásné státní budovy a krásná kasárna pro vojsko. Že bydlí proletariát v bídných boudách a vyřazených vagonech, anebo že vůbec nebydlí, na to se zapomnělo. Stavěl Baťa, stavěly i banky, jimž na Zakarpatsku kvete pšenice. Filiálku některé z pražských bank najdete téměř v každé živější ulici.“

Dostáváme se k závěru československé éry, která nastala v listopadu a prosinci 1938. O svých pocitech z tohoto období se zmiňuje **Karel Jan Hejda**, který v Užhorodě strávil dlouhá léta ve vojenské službě.

Pokračování na straně 12

Kto sú Rusíni?

Z internetového periodika **e-rusynFORUM** otiskujeme časť zaujímavého rozhovoru **ANDREJE BÁNA** s profesorom **MICHALEM ŠMIGELEM**, rusínskym historikom, ktorý pôsobí na Univerzite Mateja Bela v Bánskej Bystrici a dlhodobě se zabýva rusínskym etnikem. Text se mj. týká i českých názorů a postojů k Rusínům i Rusku.

Isté sympatie k Rusku pretrvávajú a časť Rusínov, ako aj Slovákov je podľa profesora Michala Šmigela ďalej „v hlbokom sne“ pozostatkov rusofilstva. Domnieva sa, že najmä pri staršej generácii ide o pomýlený obraz sovietskeho stereotypu, nostalgii, nedostatok informácií o Rusku a osobných skúsenosti.

Šmigel sa ako historik zaoberal aj osudom 12 tisíc Rusínov, ktorí krátko po skončení druhej svetovej vojny dobrovoľne odišli do Sovietskeho zväzu, no už o pár mesiacov svoje rozhodnutie ľutovali. Do roka sa ocitli v kolchozoch a tí, ktorí protestovali, na Sibíri. V 60. rokoch sa dve tretiny z nich legálne poloilegálne vrátili na Slovensko.

Profesor Šmigel súdi, že „dobrodušné“ rusofilstvo, ktorému podľahla veľká časť českej, slovenskej a aj rusínskej inteligencie na prelome 19. a 20. storočia, bolo len nástrojom ruskej imperialistickej politiky; že banderovci neboli fašisti, ale ukrajinskí nacionalisti. Hovorí aj o tým, prečo sa myšlienky, ktoré ku koncu 2. svetovej vojny hlásali ukrajinskí povstanci, nestretli s pochopením slovenských Rusínov; aké sú dve teórie, kto sú Rusíni; ku ktorej sa on sám prikláňa.

Rusíni žijúci najmä na severovýchode Slovenska vo veľkej miere aj po agresii na Ukrajinu podporujú Rusko. V čom sú príčiny tejto ich náklonnosti?

Je to ťažká otázka. Hodnotiť osobné postoje determinované viacerými činiteľmi je zložitá. Nezdíeľam názor, že slovenskí Rusíni vo veľkej miere podporujú Rusko aj po agresii na Ukrajinu.

Podľa prieskumu MNFORCE a SAV zo septembra 2022 na Slovensku prevažuje želanie, aby vojnu vyhralo Rusko, pričom regionálne je tento názor prítomný najmä v Prešovskom a Nitrianskom kraji.

Dozaista tu isté sympatie k Rusku pretrvávajú a časť Rusínov, ako aj Slovákov je naďalej „v hlbokom sne“ pozostatkov rusofilstva. Domnievam sa, že najmä v staršej generácii je to zrejme pomýlený obraz sovietskeho stereotypu a jav socialistickej nostalgickej mladosti, nedostatok informácií o Rusku a osobných skúseností. Drvivá väčšina takýchto sympatizantov nikdy ani v Rusku, ani na Ukrajinu nebola, pričom nejde len o Rusínov. Nie sú naučení pátrať po informáciách a vyhodnocovať ich. Sú naklonení hlučnej prorúskej propagande, ktorej dosah, mechanizmy a inštrumenty vplyvu často podceňujeme a jej silu a vplyv ešte nevieme v plnej miere vyhodnotiť. Súvisí to aj s celkovým stavom dnešnej slovenskej spoločnosti, Rusínov nevynímajúc. Náchylnosť veriť jednoduchým, a tým aj príťažlivým teóriám, riešeniam, pomýleným ukričancom a takzva-



ným užitočným idiotom, žiaľ, pretrvávajú. Postavilo by, aby si sympatizanti vojnovéj výhry Ruska položili jednoduchú otázku – čo sa stane, keby Ukrajina padla a Rusko prišlo na hranice so Slovenskom? Opätovne zažijú socialistickú mladosť, nastane blahobyť, budú lepšie žiť ich potomkovia, bude v ich regióne pokoj, stabilita a perspektíva rozvoja?

Náchylnosť veriť konšpiráciám a propagande je tu určite vysoká, špecificky ma však zaujímajú Rusíni s ich históriou. Prečo sa utiekajú naďalej k Rusku?

V minulosti sa už ukázalo, že „dobrodušné“ novodobé rusofilstvo, ktorému podľahla veľká časť českej, slovenskej a aj rusínskej inteligencie na prelome 19. a 20. storočia, bolo len nástrojom ruskej imperialistickej politiky. Podobne aj „svetlé zajtrašky“, „socialistické horizonty“ a „spravodlivosť v komunizme“ boli utópiou ruského bolševizmu a stalinského imperializmu. Sovietsky zväz bol akousi zväzovou väznou národov a sféru svojho vplyvu dlhodobo krmil sladkými lžami, hrubou silou a tankami. Vedeli by o tom hovoriť takzvaní rusínski optanti, ktorých sovietska agitácia v roku 1947 zlanárila na presídlenie do ZSSR, na sovietsku Ukrajinu. Bolo ich viac ako 12-tisíc – dobrovoľných optantov vymenených za 30-tisíc volyňských Čechov, ktorým umožnili návrat do Československa. Odchádzali s nádejou, že budú žiť v spravodlivej a perspektívnej socialistickej krajine, budú hospodáriť na vysnívaných černozeziach. Tá nádej zhasla už po prekročení československo-sovietskej hranice. O pár mesiacov už domov na severovýchodné Slovensko písali: „Ak niekto bude vychvalovať Rusko, neverte mu, pluj te mu do očí.“ Do roka sa ocitli v kolchozoch a tí, ktorí protestovali, na Sibíri. V 60. rokoch sa dve tretiny pôvodného počtu optantov legálne a poloilegálne vrátili späť na Slovensko.

Tomu rozumiem, stále to však dostatočne nevysvetľuje pretrvávajúcu náklonnosť voči Rusku na Slovensku, možno aj medzi rodinami optantov.

Dnešný putinovsko-oligarchický režim a jeho agresia voči Ukrajinu je len ďalším prejavom skrytého primitívneho kolonializmu a chiméry obrodenia „ruského mira“, teda akéhosi ruského sveta. Tí, ktorí k takému Rusku prejavujú

náklonnosť alebo ostávajú v polohe nemých pozorovateľov, nevedomky podporujú zlo a bezprávie. Rusko nikdy nič Rusínom nedalo a ani nedá. Naopak, demokratická a prosperujúca Ukrajina by bola okrem iného zárukou rozvoja Karpatského regiónu. Rusínsky národný buditeľ Alexander Duchnovič vyzýval ešte v polovici 19. storočia Rusínov „zanechať svoj hlboký sen“ a jeho slová sú prekvapivo aktuálne aj dnes. Nestačí si len pestovať folklórne slávnosti a komorné stretnutia. Keď si to situácia vyžaduje, je potrebné vedieť sa postaviť na správnu stranu. To, žiaľ, Rusíni vo svojich dejinách často nedokázali. V krízových momentoch si buď trpko „prehltávali sliny“, alebo zutekali, teda emigrovali.

Kde pramení váš vedecký záujem o tematiku karpatských Rusínov?

Predovšetkým v tom, že sám sa hlásim za Rusína. Časť mojich predkov boli Rusíni, pochádzali zo severovýchodného Slovenska, z rázovitej rusínskej obce Kamienka v starolubovnianskom okrese. Na druhej strane ma osud spojil s históriou a ešte ako vysokoškolský študent som inklinoval k rusínskej problematike. Predovšetkým k takzvankej opcii a presídleniu Rusínov do Sovietskeho zväzu v povojnovom roku 1947, čo bol aj údel mojej rodiny. Túto tému som spracoval v rámci svojej dizertačnej práce, vyšla aj knižka a následne na ňu nadväzovali ďalšie.

Aké témy bádania ste si stanovili?

Púšťal som sa do tém aj v širšom kontexte, v slovensko-poľskom, slovensko-ukrajinskom, respektíve stredo-východoeurópskom. Mojou obhájenou habilitačnou prácou bola problematika pôsobenia Ukrajinskej povstaleckej armády UPA (takzvaných banderovcov) na Slovensku v povojnových rokoch 1945–1947, témou inauguračnej prednášky Hnutie za pripojenie severovýchodných, teda prevažne rusínskych okresov k sovietskej Ukrajinu v rokoch 1944 – 1945 v kontexte sovietskej anexie Podkarpatska. Súčasne som riešil aj iné témy, najmä novodobú migráciu obyvateľstva v stredoeurópskom a vo východoeurópskom priestore. Pritom som sa sústavne vracal k problematike karpatských Rusínov v 20. storočí. Študentom prednášam všeobecné dejiny 19. a 20. storočia, Dejiny Ruska, predtým Sovietskeho zväzu v 20. storočí, problémy migrácie a etnicity Slovenska v minulom storočí.

Spomínali ste UPA, čiže banderovcov. V súvislosti s dnešnou Ukrajinou, najmä jej západnou časťou, mnohí, nielen pro-ruská propaganda kriticky hovoria o resentimente k špecifickej forme fašizmu. Boli banderovci fašistami?

Banderovcov spájala s fašizmom sovietska dobová propaganda, dnes aj tá ruská. A nielen ich, s fašizmom spája aj ďalšie odbojové národné hnutia v ZSSR. Zo sovietskej nadávky „fašista“ sa vytvoril stereotyp, šablónovitost. Banderovské hnutie bolo radikálne nacionalistické, autoritárskeho typu.

Pokračovanie na strane 7

Koncom 90. rokov som bol s českým kolegom novinárom a karikaturistom, rusínskym národným buditeľom z Prešova Fedorom Vicom na Ukrajine pátrať po Rusínoch, keďže oficiálne ukrajinské údaje uvádzali výrazne nižší počet, než tvrdili samotní Rusíni. Vico vtedy na hranici na otázku colníka, kto sme, povedal pamätnú vetu: „Dvaja turisti, jeden karikaturista.“ To iba na vtipné dokreslenie kontextu. Aká je však dnes situácia Rusínov na Ukrajine? Sú tam uznaní ako samostatná národnosť?

Najprv si treba položiť otázku večného sporu, kto sú vlastne Rusíni. V súčasnosti poznáme dve teórie. Prvú presadzuje napríklad americký historik Paul Robert Magocsi. Podľa tejto teórie Rusíni – Magocsi hovorí karpatskí Rusíni – sú samostatná slovanská národnosť, respektíve popri Ukrajincoch, Bielorusoch a Rusoch štvrtý východoslovanský národ. Rusíni hovoria početnými východoslovanskými dialektami, konfesionálne sú gréckokatolíci alebo pravoslávni. Ich domovina sa rozprestiera hlavne na území dnešných troch štátov: Ukrajiny (východná Halič, Podkarpatsko a Zakarpatsko), Slovenska (severné okresy prešovského regiónu od Starej Ľubovne po Sninu) a Poľska (západná Halič, lemkovský región a Podkarpatské vojvodstvo). Malé skupiny žijú aj v severozápadnom Rumunsku, v severovýchodnom Maďarsku, v Srbsku vo Vojvodine a v diaspóre, najmä v USA a Kanade.

Druhá teória, kto sú Rusíni, je aká?

Podľa nej – zastáva ju Ukrajina – sú Rusíni etnografickou skupinou Ukrajincov obývajúcich juhozápadné okraje ukrajinských etnických teritórií v bezprostrednom susedstve s Poľiakmi, so Slováckmi, s Maďarmi, Rumunmi. Toto susedstvo ovplyvnilo ich jazyk či dialekt. Etnonymum Rusín je tak len staršou formou novšieho názvu Ukrajinec. Názvom Rusíni sa označovali obyvatelia Kyjivskej, Haličskej, Uhorskej Rusi. V 19. storočí sa používal aj názov Rusíni-Ukrajinci. Teda Rusíni a Ukrajinci sú podľa tejto teórie jeden národ, presnejšie Rusíni sú súčasťou ukrajinského národa. Podľa niektorých autorov výraz „Rusín“, ktorý je historickým vlastným menom všetkých etno-

grafických skupín Ukrajincov bez výnimky, by sa nemal používať v zmysle „neukrajinský“.

Vy ako historik sa prikláňate ku ktorej z týchto dvoch teórií?

Zastávam názor, že aj keď Rusíni majú pôvod z územia Kyjivskej Rusi, kolísky ukrajinského národa, tak tým, že tento región niekoľko storočí dozadu opustili, nadobudli istú svojbytnosť. Vyvíjali sa totiž mimo ukrajinského územia a etnika, na jeho perifériách s geografickými a administratívnymi bariérami v bezprostrednej blízkosti iných stredoeurópskych kultúr i národov a absorbovali ich vplyvy. Týmto sa menil ich spôsob života, menila sa reč, kultúrny prejav, ba aj mentalita. V tom spočíva svojráz Rusínov. Okrem toho karpatský región a Rusíni v ňom boli súčasťou rôznych stredoeurópskych štátnych útvarov a ich dejinný vývoj bol odlišný od ukrajinského, často bojujúceho o svoje prežitie.

Keď sa vrátíme na Ukrajinu, aká je tam dnes situácia Rusínov?

Nejednoznačná. Oficiálna doktrína Ukrajiny sa opiera o vyššie uvedenú druhú teóriu, teda že Rusíni je len staršie pomenovanie Ukrajincov, že Rusíni a Ukrajinci sú jedným národom. Na Ukrajine vládne názor, že Rusíni, Lemkovia, Bojkovia a ďalší obyvatelia karpatského regiónu sú etnografickou skupinou ukrajinského národa – a Rusíni tak nie sú priznanou menšinou.

Počas reportážnej cesty na Ukrajinu za Rusínmi pred štvrtstoročím som vnímal obavy Kyjiva z ich separatizmu...

Áno, rusínizmus, osobitne ten politický, vnímal Kyjiv na prelome storočí ako prejav separatizmu, pričom treba aj vnímať vtedajší geopolitický kontext. Upodozrieval ho z novodobého rusofilstva, teda náklonnosti k Rusku a jeho nezhasnutým imperialistickým chýtkam v snahe oslabiť, rozbiť integritu Ukrajiny zvnútra. Kyjiv dokonca upodozrieval rozvoj politického rusínizmu v prvej dekáde 21. storočia s podporou ruských tajných služieb. Vlastne podobne ako nedávny „maďarský separatizmus“ v Zakarpatsku s podporou Orbánových orgánov, hovoríme napríklad o vydávaní pasov zahraničným Maďarom a iných aktivitách.

Dá sa obávať Kyjiva z rusínskeho separatizmu podporovaného Moskvou vo svetle agresie Ruska rozumieť?

V prvom rade musíme vedieť, či bol Moskvou podporovaný; hovoril som o „podozreniach Kyjiva“. Mne sa vtedajšie znepokojenie Kyjiva z politického rusínizmu a zo separatizmu ako takého zdalo až prehnané. Vznik Rusínskeho štátu v Karpatoch bol evidentne nereálny, keďže Rusíni žijú aj v Poľsku a na Slovensku a podobných ráznych aktivít tu nebolo. Samotné dianie v Zakarpatsku ohľadom sebaurčenia Rusínov bolo vzhľadom na pasivitu iných Rusínov vopred určené na neúspech. Na druhej strane sú to len dojmy. Realita môže, ale aj nemusí byť zhodná. Najmä pod vplyvom nového faktoru – ruskej agresie voči Ukrajine, keď sme si uvedomili, že proces oslabenia Ukrajiny a jej podmanenia evidentne bol dlhodobým úmyslom putinovského režimu. Treba podčiarknuť, že dnešná Ukrajina nezakazuje, aby sa jej občania cítili alebo identifikovali ako Rusíni. Nie sú za to prenasledovaní, niet politických procesov, na oficiálnej úrovni ich však za menšinu neuznáva. Nikto ani nezakazuje rusínske spoločenské a kultúrne organizácie na Zakarpatsku, vydávanie rusínskej tlačie, periodik a podobne. Isteže, pokiaľ má Ukrajina ambície byť súčasťou demokratickej Európy, bude musieť otázku Rusínov ešte prehodnotiť.

V ukrajinských Karpatoch žijú viaceré rusínske komunity. Aké sú rozdiely a ako sa historicky formovali Bojkovia, Huculi a iní?

Nepochybne Rusíni, Lemkovia, Bojkovia, Huculi, Verchvynci a iní majú spoločné kultúrno-etnografické črty, ktoré súvisia s pôvodom, charakterom osídlenia, konfesionálnou a podobne. Majú však aj isté odlišnosti. Nadobudnutie prvkov osobitosti je spôsobené v prvom rade vplyvom susediacich kultúr a národov. V prípade slovenských Rusínov je to vplyv Slovákov a Maďarov, v prípade Lemkov susedstvo s Poľiakmi, v prípade Huculov bezprostrednosť Rumunov. Ďalším nemenej dôležitým činiteľom je skutočnosť, že sa vyvíjali pod vplyvom začlenenia do rôznych štátnych útvarov – tak sa „vlievali“ do ich dejín.

ANDREJ BÁN

Oprava kostela sv. Michaela konečne v dohľadu

Dokončení ze strany 4

Díky dokumentaci této stavby, uchovávané ve fondech Národního muzea a při konzultacích s odbornými pracovníky památkové péče a zástupci kulturního odboru Magistrátu začal postupně vznikat projekt na obnovu chrámu sv. archanděla Michaela.

Na dotaz o stavu prací na obnově při jednání Výboru pro národnostní menšiny Zastupitelstva hlavního města Prahy v září tr. náměstek primátora pro oblast kultury Jiří Pospíšil doporučil, aby tato záležitost byla



Kostel s. Michaela – stav k 11/2023

Foto Petr Skala

zařazena jako samostatný bod následující schůze. Ta se konala letos 1. listopadu a během jednání vystoupila vedoucí odd. ekonomicko-realizačního odboru HOM MHMP ing. Patová. Informovala nás, že je vyhotovena projektová dokumentace stavby, vydáno stavební povolení, a do konce roku proběhne výběrové řízení na zhotovitele.

Vše tedy nasvědčuje tomu, že se brzy dočkáme obnovení a znovuzpřístupnění spáleného kostelíka.

PETR SKALA

„Jenom deset dní nepil, a ejhle! Umřel.“

K alkoholismu na Podkarpatské Rusi

V 19. století se začaly objevovat spolky propagující střídmost a abstinenci a došlo také k lékařskému popsání následků popíjení alkoholu. Nepřekvapí, že mnohé oblasti a společenské skupiny byly k těmto názorům přinejmenším skeptické, jak dokládá z Podkarpatské Rusi pocházející maďarský komunistický spisovatel Béla Illés. (Narodil se v Košicích, léta dětství prožil v Berehovu na Podkarpatské Rusi.) Ve svém díle Karpatská rapsodie o životě na tomto území zmínil až anekdotický smrtelný případ, kdy nadšený pijan přestal ze zdravotních důvodů konzumovat svoji lásku: „*Tak to dopadne s každým, kdo nepije,“ říkali obyvatelé berehovští. „Jenom deset dní nepil, a ejhle! umřel.“ Marně mohl lékař namítat: „Nebožtíka Baloga nezabilo to, že deset dní nepil [...]. Toho zabilo to, že celých pětapadesát let pil příliš mnoho.“* Láska k alkoholu mezi Rusíny byla před první světovou válkou šířena zřejmě úmyslně, neboť tamní krčmáři údajně dostávali odměny za maďarizační vliv.

Pochopitelně nepili jen Rusíni, ale i Maďaři, kteří však díky celkově lepší výživě nebyli alkoholismem a konzumací tak těžce zasaženi, neboť pili pouze víno, zatímco Rusíni tvrdý alkohol. Slivovice se prodávala obvykle více než padesátiprocentní, „*poněvadž zdejší sedlák ani slabší nepije a žádná práce se bez slivovice neobejde. Nedostane-li venkovský lid slivovici, nepracuje raději vůbec*“, jak udávala zpráva z ledna 1922. Od truhlářů a dalších se často kupoval denaturovaný líh. Stavu opilsti se údajně dosahovalo zejména doma, v hospodách pak méně. Pro jistotu však byly krčmy na Vrchovině holé a nevybavené ničím, co by mohlo posloužit jako zbraň, a pult byl za pevnou dřevěnou mříží, neboť docházelo k častým rvačkám. Takto chránění bohatlí majitelé nálevení bez ohledu na národnost a vyznání.

Problém byl v tom, že se vždy našel důvod, proč se napít: „*Příležitostí k pití jsou svatby, pohřby, křtiny, církevní svátky, oslavy zakoupení nových zvonů, kostelních obrazů, koupě a prodej nemovitostí, dokončení staveb, volby všeho druhu, pronájmy honiteb, pastvin, lesů, koupě býků, uzavírání různých smluv, návrat z věznice, odvody a jiné*“.

Již zmíněný rozverný Béla Illés nikoliv nadarmo ve svém textu satiricky citoval jistého podkarpatoruského představitele proná-

šejícího k vojenskému diktátorovi: „*Jestliže Excellence zajistí rusínskému národu cla pro stý dovoz ruské vodky, rusínský národ bude Excelenci uctívat jako nějakého svätce*“, aby vzápětí byl druhým politikem ujištěn: „*Bude, strejdo Alexeji, všechno bude. Budeme pít ruskou vodku a francouzské šampaňské, plzeňské pivo a tokajské víno, jamajský rum a skotskou whisky. Nebude na celé zeměkouli šťastnější země nad Zakarpatsko*.“



Na rozdíl od někdejší uherské správy, vypočítavých domácích politických představitelů a obchodníků se však budovaná československá státní správa stavěla k této otázce obezřetněji. Příchozí úředníky šokovala jak hospodářská, tak sociální a zdravotní úroveň značné části obyvatel a to, co s nimi dělal alkohol. V roce 1920 český cestovatel názorně popsal, co v praxi představovala láska k alkoholu: „*Opravdu velikým, velikým zlem v Karpatské Rusi je alkoholismus: je rozšířen stejně mezi ženami jako mezi muži. Oba pracují, dřou se do krve na svém hospodářstvíčku, ušetří několik grošů a pojednou cosi na ně sedne, zajdou k židovi, a dají se do pití. Často utopí v kořalce nejen ušetřené groše, ale obětují i kus svého hospodářstvíčka, kravku, několik ovcí a třeba i kus „pasaviny“.* Smutné podívání je na kořalkou zpité lidi a zejména zpilé ženy, nejohroženější však je, že těchto pitek jsou účastny i děti! Často celá vesnice dá se do pití, a pak poskytuje obraz, při němž přechází člověk mráz po zádech. U prázdné chůše vyje hladový pes, dobytek běhá mezi chalupami neošetřen, nenapojen, nenakrmen – vesnice vypadá, jako když ji navštíví mor. Jedině u žida v kořalce je živo. Pijí se nejprve sladké likéry, pak přijde rum, a když už ani rumu není, pije se pouhý líh, zředěný vodou. Ano, jsou případy, že žid nemaje kořalky, přivezl z města „Francovku“ a „Hoffmannské kapky“ – a vypilo se všechno...!“ Kritiku si vysloužilo i dočasné opatření finanční správy, když se příděloval obcím rum. Výsledek takového zásobování? „*Lidé válejí se v blátě a prachu silnic a provádějí se tam věci, že i nejdrastičtější pero zdráhá se je vypsati*.“

Četnictvo si na alkoholismus stěžovalo, protože – slovy svalavského okresního četnického velitele – „*dochází následkem nesmírného požívání lihových nápojů mezi rusínským obyvatelstvem ku častým rvačkám, které končí obyčejně vážným zraněním, ne-li dokonce smrtí účastníků*“. S alkoholem souvisely i další trestné činy, např. pašování, zejména denaturovaného lihu. O síle denaturovaného lihu svědčí tragická příhoda Vasilu Godvana,

kteří pracoval jako lesní dělník. „*Po práci slabě povečeřeli a jídlo zapili denaturovaným lihem. Odešli pak spát do horské koliby, kde rozdělali oheň, kolem něhož ulehli*.“ Godvan ve spánku k němu natáhl nohy, které zakrátko chytly. „*Patrně byl denaturovaným lihem omámen a přiotráven, neboť nepocítil plameny a neprobudil se ani tehdy, když mu na nohou chytl oděv. Nohy mu ohořely až po kolena. Jeho soudruzi byli ze spánku probuzeni teprve pronikavým zápachem spáleniny. Godvan byl dopraven do nemocnice, kde mu obě nohy byly amputovány*.“

Touha po lihovině byla též spojena s lichvářstvím ze strany ziskuchtivých obchodníků. Dluhy za alkohol se často maskovaly jako dluhy za životní potřeby či běžné půjčky. Jeden mukačevský gymnazista vyprávěl, že na výletě zjistil praxi jednoho podnikatele, majitele krčmy, krámu a lesa. Na kácení lesa najímal jenom ty dělníky, kteří u něj hojně popíjeli.

Státní úřady sice zaváděly různá administrativní opatření, včetně zajištění nepitelnosti denaturovaného lihu, jenže na podkarpatoruské alkoholiky si nepřišly, jak záhy zjistily: „*Jeden náruživý piják denaturovaného lihu ujistil nás [tedy úředníky – pozn. autora], že nyní, co dává se do denaturace větší procento barvy, je lepší/silnější/mocnější a také chuť je přijemnější*.“

Spojené úsilí státní správy i abstinencních aktivistů mělo před sebou náročný úkol...

DAVID HUBENÝ

**PŘEJEME ŠTASTNÉ
VÁNOČNÍ SVÁTKY A DOBRÝ
ROK 2024!**
**СЕРЕНЧЛИВЫХ КОЛЯД
И СЕРЕНЧЛИВОГО
НОВОГО РОКУ 2024!**

Poštovní historie Podkarpatské Rusi v letech 1944–1945

Oblasti, ve které je dnes snad nejpodrobněji zachycen a zdokumentován dramatický a turbulentní vývoj Podkarpatské Rusi v letech 1944–1945 je bezpochyby filatelie.

Obnova československé poštovní správy v zemi, resp. v pěti východních okresech, v nichž byla koncem října 1944 přechodně povolena působnost čs. úřadů, spadala pod XII. odbor Úřadu vládního delegáta, jehož řízením byl pověřený bývalý úředník londýnského Ministerstva zahraničních věcí JUDr. Karel Krucký. Fakticky zahájila provoz již 8. listopadu 1944, kdy začal poštovní úřad v Chustu označovat zásilky poštovním razítkem s textem „Republika československá – Pošta osvobozeného území – Chust – 8. XI. 1944“. Šlo o pamětní razítko, použito prokazatelně ještě 13. a 14. listopadu. Následně bylo používáno denního maďarského razítka, z něhož byl odstraněn maďarský text „Huszt“ v horním oblouku a nahrazen písmeny „ČSR“. Toto razítko bylo používáno ještě v lednu 1945.

O tři dny později, 11. listopadu 1944, vydal ministr František Němec nařízení „o prozatímním používání dosavadních poštovních známek na území Karpatské Ukrajiny“. Čs. poštovní správa se začala uplatňovat i na dalších úřadech naší zóny. Například 16. listopadu 1944 bylo úřadem vládního delegáta dáno oficiálně do pořívání čs. poštovní razítko v Sevluš. Nejpozději od 12. listopadu 1944 byly čs. razítky označovány zásilky v Teresvě (text „Republika československá – Pošta osvobozeného území“). Kromě toho byla v dalších místech československé zóny používána provizorní razítka, buď s českým textem, nebo s označením příslušnosti k ČSR. Známá jsou např. z Volového, Uhly v okrese Ťačovo, nebo z Lipči v chustském okrese.

Současně s tím začali být i zaměstnanci těchto poštovních a telegrafních úřadů vypláceni Úřadem vládního delegáta. Jen v Chustu se jednalo nejméně o 48 zaměstnanců, jimž bylo např. počátkem prosince vyplaceny zálohy na plat přes 51 tisíc v československých korunách, resp. tzv. invazních poukázkách.

Na základě Němcova nařízení z 11. listopadu byly v průběhu následujících tří týdnů do

Chustu stahovány zásoby nepoužitých maďarských poštovních známek a dalších cenin. Zde došlo ke zhotovení jejich úřednímu soupisu a následnému opatření přetiskem „ČSP 1944“ (Československá pošta 1944). Přetisk známek prováděl na příkaz přednosty úřadu Michala Feledeše ručně poštovní úředník Pilip Michal.

Celkově bylo přetištěno 28 výplatních a 10 dopltních známek v hodnotách od 1 filléru do 5 pengő. Poštovní sazby byly až do konce ledna 1945 stejné jako během maďarské okupace: meziměstská dopisnice 18 fillérů, dopis do 20 gramů 20 fillérů, do 250 gramů 60 fillérů a 70 fillérů doporučený dopis (místní sazby byly nižší). Dále došlo k přetištění korespondenčních lístků, zálepek a lístků maďarské polní pošty. Jednalo se o provizorní řešení do vypotřebování zásob, resp. vydání definitivních poštovních známek, takže náklady jednotlivých hodnot byly poměrně nízké. Začínaly už na padesáti kusech, nejvyšší náklad

ních dnech roku 1944 vládl. Ve dnech, kdy se v Mukačevu pod taktovkou sovětských okupantů odehrával I. sjezd národních výborů, který měl anexi země legalizovat, probíhala na zdejších poštovním úřadě podobná (ve svém důsledku však ještě rozsáhlejší) operace jako v Chustu. Maďarské poštovní známky, fiskální ceniny (tedy kolky), celiny a poštovní formuláře byly ručně opatřeny přetiskem „ČSR“ (Československá republika). Jednalo se nejméně o 55 výplatních a 15 dopltních známek. Do prodeje byly dány ve dnech 1.–4. prosince 1944. Zásilky pak byly kromě původně maďarského denního razítka s vylámaným textem označovány ještě řádkovým razítkem s českým textem „Mukačevo“. Poštovní styk byl omezený na město a jeho okolí, poštovní sazby byly stejné jako v Chustu. Razítkem s českým textem byly označovány zásilky také např. v Rákošině v mukačevském okrese. Platnost těchto známek byla ukončena teprve 16. ledna 1945.



byl necelé čtyři a půl tisíce kusů. Fakticky šlo o první oficiální poštovní známky osvobozeného Československa. Toto prvenství jim však bylo po válce z politických důvodů upřeno a katalogy je řadily většinou mezi záplavu tzv. revolučních přetisků.

Od 4. prosince 1944 byly prodávány na poštách v Chustu, Sevluš, Ťačevu, Rachovu, Volovém i jinde. Poštovní styk se však zřejmě (především v důsledku politického vývoje a faktické izolace československých úřadů) nepodařilo obnovit ani na celém území tzv. československé zóny. V mnoha místech pošta s největší pravděpodobností vůbec nefungovala.

Známky platily ještě několik dní po odjezdu vládní delegace – starší příručky uvádějí ukončení jejich platnosti k 10. února 1945 (stejně jako u nepřetištěných známek maďarských), novější odborné práce se kloní ještě k pozdějšímu datu ukončení jejich platnosti, a sice k 15. březnu 1945.

Je zajímavé, že „pod vlivem“ československé poštovní správy se ocitly dokonce dva ze tří největších poštovních úřadů v „sovětské“ zóně – Mukačevo a Berehovo. Dokládá to i chaos, který za Podkarpatské Rusi v podzim-

V prosinci 1944 byly přetiskem „ČSP“ označeny maďarské známky také na poštovním úřadu v Berehovu, kde však již nebyly dány do oběhu. Zcela spekulativní (avšak historicky zajímavý) je pak přetisk maďarských poštovních známek v Teresvě (okres Ťačovo) z léta 1945 malým československým státním znakem.

V sovětském pásmu byla situace ještě složitější. Zdá se, že např. v Užhorodu ještě řadu týdnů po osvobození pošta v podstatě nefungovala. Teprve 3. ledna 1945 vydala Národní rada Zakarpatské Ukrajiny výnos, v podstatě kopírující dva měsíce staré opatření Úřadu vládního delegáta. Vedením poštovních a telekomunikačních záležitostí NR ZU byl pověřen F. M. Langfelder, který stál v čele pětičlenné komise.

Dne 10. února 1945 bylo v užhorodské tiskárně Feldösi zahájeno přetiskování maďarských poštovních známek šikmým čtyřřádkovým přetiskem s textem v ukrajinské azbuce „Пошта Закарпатська Україна“. Dále byly přetiskovány i celiny a fiskální ceniny. Na známkách byly vyznačeny i nové hodnoty bez uvedení měny.

Pokračování na straně 12



Dekolonizace fotografického obrazu Podkarpatské Rusi

Když jsem v roce 2019 poprvé vycestoval na území bývalé Podkarpatské Rusi (dnes Zakarpatská oblast Ukrajiny), mým hlavním cílem bylo navštívit město Chust, ve kterém vyrůstal do svých dvanácti let můj nedávno zemřelý dědeček. Jeho rodiče původem z Uherského Brodu se na Podkarpatskou Rus přestěhovali krátce po jejím připojení k Československé republice, protože zde pradědeček dostal místo zaměstnance československé pojišťovny. Rodina v roce 1927 zakoupila stavební parcelu v plánované československé kolonii v Chustu, a roku 1928 se sem nastěhovala do nově postaveného typizovaného domu. Území po odpojení od Československé republiky rodina opustila 30. dubna 1939, přičemž zde zanechala prakticky všechno bez naděje na odškodnění.

Pochyboval jsem, jestli dům najdeme, jestli ještě stojí na svém místě. Orientovali jsme se sice podle adresy, ale ta se ukázala jako chybná, přesto se nám dům nakonec podařilo najít. Ukrajinec Ivan, který v domě bydlí se svojí ženou více jak třicet let, nás potom, co jsem mu vysvětlil situaci, pozval dovnitř, a nakonec nás

Během cesty jsem si vedl fotografický deník, který z dnešního pohledu má orientalistický charakter. Objevují se zde motivy charakteristické pro reprezentaci Podkarpatské Rusi jako koně pasoucí se na poloninách, horské salaše, oborohy, pravoslavné chrámy a jiné odlišnosti, které jako první zaujaly moji pozornost. Odlišnost je fetiš turismu, kterému jsem během cesty podleh.

Civilizační mise, kterou na Zakarpatí započala československá vláda v roce 1919 krátce po jejím připojení, souvisela především s budováním infrastruktury, škol, administrativy, a rozvojem vzdělávacího systému nebo zdravotní péče. Československá vláda sice od počátku přislíbila oblasti její autonomii, ale prakticky byla země po celou dobu řízena administrativou většinou sestavenou z českých a slovenských úředníků, což bylo opodstatňováno nevzdělaností místního rusínského obyvatelstva a politickou nepohodlností obyvatelstva promadarského. Území Podkarpatské Rusi se tak na krátkou dobu stalo prostorem pro realizaci československých koloniálních imaginací a snů.

koloniální násilí. Mluvit o působení československé vlády na Podkarpatské Rusi přímo jako o kolonialismu se tak zdá jako příliš silné tvrzení, byť nadřazenost Čechoslováků, forma vládnutí a metody antropologického výzkumu výrazně připomínají koloniální principy uplatňované v zámoří.

Rodinné fotografie z Podkarpatské Rusi jsou jako projev československého kolonialismu symptomatické, protože jejich koloniální charakter není přiznaný, ale vzniká samovolně konfrontací s odlišnou kulturou a projevuje se na pozadí běžných výjevů z rodinného života, jako jsou rodinné a přechodové rituály (svatby, křtiny, narozeniny, promoce), fáze dětského vývoje (narození, první kroky, první den ve škole) nebo společné výlety.

Devadesát jedna fotografií z rodinného archivu mého dědečka, který se narodil v roce 1926 ve Velkém Bočkově a vyrůstal v Chustu, zachycuje období, kdy rodina bydlela na Podkarpatské Rusi a opakuje výjevy běžného života charakteristické pro rodinnou fotografii (oslava Vánoc, společné stolování, výlety s přáteli, fotografie dětí), objevují se zde ale i výjevy připomínající spíše fotografii etnografickou (návštěva ministra zahraničí Edvarda Beneše, Huculové v krojích, tradiční splavování dřeva po řece, dřevěná náboženská architektura, záclony s huculskými vzory), v archivu se nachází také tři fotografie zachycující záplavy v Chustu roku 1933.

Mezi fotografiemi s etnografickým zaměřením vynikají ty, na kterých se kromě fotografovaných výjevů objevují i členové rodiny. Smyslem těchto fotografií bylo vytvářet vzpomínky na společné výlety a umožnit tak rituály paměťové praxe v rodinném kruhu. Z pohledu rodinné ideologie je fotografie dřevěného kostelíka s členem rodiny cennější než fotografie samotné architektury, protože lépe iniciuje proces rozpomínání, a tedy lépe utváří rodinu jako celek. Tento typ fotografií je zároveň přímým důkazem o návštěvě místa a svým způsobem dobytelskou kořistí.

Z „dekoloniální“ perspektivy je důležitá fotografie, na které můj praděd pózuje se svojí motorkou vedle Hucula oblečeného v lidovém kroji. V tomto případě se nejedná čistě o etnografický záznam lidového kroje, ale ústředním motivem se stává srovnávání odlišných kultur. Koloniální charakter fotografie je zvyrazněný postavou mého praděda, který se vedle Hucula ukazuje jako referenční rámec odlišnosti. Střetávají se zde odlišná etnika, moderní čas s časem mytickým, modernismus reprezentovaný fotoaparátem s tradicí lidového kroje. Můj praděd v roli turisty zde manifestuje svoji cizost a vrhá Hucula do sociální role a performance své vlastní etnické příslušnosti. Rozvojem turismu se tak naplňuje proces sebekolonizace, při kterém by Rusíni a jiná etnika měli ideálně sami sebe vidět jako zaostalé a začít toužit po zapojení do dění vyspělého regionu, třeba tak, že svoji etnickou odlišnost začnou využívat jako komoditu cestovního ruchu.

TOMÁŠ VOBOŘIL



Historické snímky z archivu autora



nechal i přespát. Propojení s Českem je zde cítit na každém kroku skrze modernistickou architekturu administrativních budov, typizované domy postavené československou vládou v meziválečném období, literární odkaz Ivana Olbrachta, který se stal hlavním turistickým lákadlem do karpatské vesnice Koločava nebo skrze to, že velká část místních obyvatel někdy ve svém životě pracovala v Česku nebo Československu.

Období dvaceti let, kdy byla Podkarpatská Rus součástí Československa, vytváří pocit, že Zakarpatská oblast je stále tak trochu i naše. Podobné motivace vedly i mě k první cestě na Ukrajinu, ale během cesty jsem si čím dál víc uvědomoval svoji vlastní privilegovanost a bylo mi trapné. Uvědomoval jsem si, že sám podléhám fascinaci exotikou a zaostalostí země, kterou automaticky porovnávám se svojí zkušeností ze střední a západní Evropy.

Diskuze okolo specificky „československého kolonialismu“ je spjatá především s popisem zapojení českých zemí do globálního kolonialismu a profitování z něj a formách koloniální imaginace. Označení „československý kolonialismus“ je nutné brát s rezervou i ve spojitosti s obdobím Podkarpatské Rusi. Termín kolonialismus se v rámci postkoloniálních studií používá především historicky k popisu dobývání, obsazování a systematické administrativní kontrole (institucionální struktury vládnutí, právní aparát, vojenská nadvláda) území v Asii, Africe, Jižní Americe, Kanadě a Austrálii evropskými koloniálními mocnostmi v 19. století. Tato forma koloniální nadvlády byla uplatňována násilím a většinou také podrobením původního obyvatelstva. Kolonialismus vytvářel binární rozlišení mezi evropskou vyspělou civilizací a zaostalými, primitivními národy, které legitimizovalo

Z rusínských i česko-rusínských knihovničky

Jak jste si mohli přečíst v rozhovoru na str. 3, překladatelka Věra Lendělová říká o rusínské literatuře, že je žánrově bohatá, mnohotvárná a „vyznačuje se sofistikovanou uhrančivostí.“ O její pestrosti se můžeme přesvědčit díky aktuálním publikacím vycházejícím na Podkarpatsku. Jedním z dokladů je několik svazků **Almanachu současné rusínské literatury**; skupina rusínských kulturních aktivistů v čele s iniciátorem a hlavním editorem **Jurijem Šipovičem** je začala vydávat před čtyřmi lety s předpokladem roční periodicity. Záměr se zatím daří naplňovat, dosud vyšly čtyři svazky. Iniciátoři oprávněně soudí, že „karpatorusínský národ se může zachránit před asimilací pouze cestou rozvoje rusínského jazyka.“ (Šipovič) V dosavadních publikacích shromáždili texty současných autorů různých generací. Přispěli svými prozaickými díly, poezií i dramatickými texty a překlady.



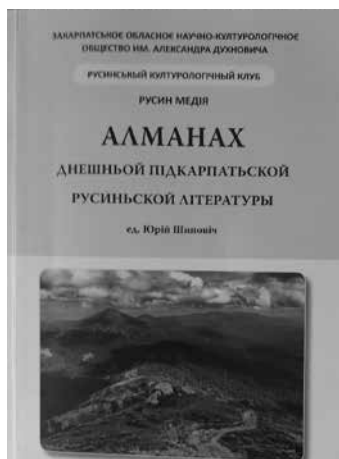
Všechny svazky rusínského literárního almanachu jsou pečlivě vypraveny a pěkně graficky upraveny včetně sličné obálky. Jednotlivé svazky věnovali editoři památce významných osobností rusínské kultury na Podkarpatsku: hudebníka a historika Michaila Almášiho, básníka Ivana Petrovicije, zpěvačky Olgy Prokopové. V prvních letech vycházely almanachy ve velkém formátu A4, zatím poslední ročník je poloviční (pouze formátem, nikoliv rozsahem textů), což je určitě praktičtější.

Stojí za pozornost, že almanach byl vydán i ve válečném období. Jak J. Šipovič připomíná v úvodu svazku, mohlo se to uskutečnit díky Rusínům na Slovensku, kteří vydavatele podpořili. Almanach z roku 2022 tak má slovenského spoluvydavatele (Rusyn Media) a odpovědného redaktora za slovenskou stranu – renomovaného rusínského publicistu Petro Medviďa. Informace v předmluvě a tiráži má velký symbolický význam. signalizuje, že pomoc přátel v těžkých válečných časech může mít u i kulturní rozměr. Ani ve zlých časech se nezapomíná na kulturu.

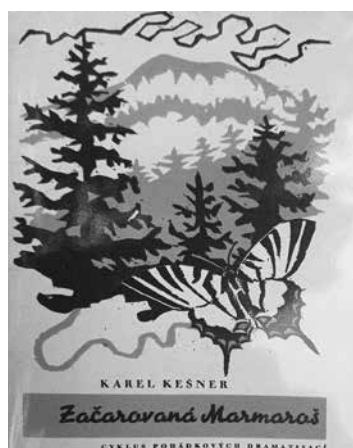
Sborník představuje mnohotvárnost a žánrovou šíři současného rusínského písemnictví vytvářeného v podkarpatském regionu. Každý autor zastoupený na stránkách almanachu je uveden stručným životopisem a fotografií. Editor v jedné z předmluv připomíná, že počet přispěvatelů se každoročně mírně

zvysuje. Do jednoho svazku se vejde necelá dvacítká (např. v loňském ročníku jich bylo zastoupeno 19). Jsou tu povídky, verše, dramatické útvary, překlady. V neposlední řadě i svérázné ukázky rusínského slovesného folkloru – pohádky. Těm se věnuje mladý literát Jura Kapac, mimochodem člen našeho výboru SPPR a Světové rady Rusínů. V almanachu z r. 2020 např. publikuje půvabné Verchovinské pohádky, zapsané podle vyprávění domorodců. V nejnovějším svazku však představuje další oblast svých tvůrčích aktivit – překladatelskou. A nastavil latku vysoko, otiskuje tu svůj rusínský překlad části povídky Franze Kafky Proměna.

Užhorodský Klub T. G. Masaryka pod vedením Ivana Latka pokračuje v záslužném vydávání reedic českých publikací první republiky, které se věnovaly Podkarpatské Rusi a často také byly v tomto regionu vydány. Během let



se podařilo objevit a v téže podobě znovu vydat nejednu zajímavou knížku. Také účtý svazek **Karla Kešnera Začarovaná Marmaroš** je svým způsobem kuriozita. Autor, dle mého odhadu možná učitel působící na Podkarpatsku, si tuto zem zřejmě zamiloval. A také - protože „byl velmi zarmoucen, že už není na světě těch pravých, nefalšovaných pohádek,“ vydal se je hledat právě tam. Neboť „zaslechl, že daleko na východě, tam, se modrají Karpaty, tam, kde se kývají zlaté terče slunečnic nad kukuřičnými poli, tam že ještě žije pohádka.“ Vypravil se tam a v té zemi strávil „několik krásných roků. A dnes – dnes je mi celá tato země jedinou



velkou pohádkou...“ Úvod, z nějž citujeme, je psán tak, aby oslovil malé čtenáře. Celá publikace je totiž pro děti, ovšem nikoliv pouze ke čtení, ale k tomu, aby si zahrály divadlo.

Obsahuje veršované pohádkové scénky z autorova pera s podkarpatskými motivy. V zmíněném úvodu K. Kešner vysvětluje, že pohádkové postavy, které v nich vystupují – skřítky, víly, medvědy, pastevce i čarodějnice – potkal právě tady. „Jednou na mě mávali za ohromnými listy z devětsilu pod Popem Ivanem, jindy na mne hvízdali od jezera nad Koločavou a posléze mi schovali rukavice u kořby blízko Jasiny.“ A co neviděl, to si vymyslel inspirovan podkarpatskými zážitky. Vzniklo tak šest dramatických scének určených pro dětské divadlo. Autor je psal ve Slatinských Dolech a posléze v Plzni, chtěl hravou formou získat české děti pro Podkarpatskou Rus. Scénky doprovodil několika jednoduchými písničkami a režijní poznámkou. Netušíme, jestli se některé ocitly na jevišti, a po letech to už těžko zjistíme. Nicméně Kešnerovy veršované pohádky tu zůstávají jako půvabná památka na vřelý vztah autora k zemi pod Karpaty.

Další reprint vydaný péčí Užhorodského Klubu T. G. Masaryka zavádí čtenáře do dávné minulosti. Archeolog **Josef M. Jankovich** představil v studii **Podkarpatská Rus v prehistorii** pravěk regionu. Doložily je zdejší archeologické nálezy. V době vzniku publikace (1931) byl autor ředitelem Zemského muzea Lehockého v Mukačevě, předtím působil jako ředitel tamního gymnázia. Systematicky rozčlenil pravěk na jednotlivá období a u každého uvedl, jaké archeologické nálezy na Podkarpatsku z té doby se tu nacházejí.

„Prehistorie nezná takové doby, ze které by Podkarpatská Rus neměla památek, půda její byla již počínaje mladší dobou kamennou vždy obydlena. Jsou zeměpisně organickou částí středodunajské pánve obklíčené Karpaty, spojovala se úzce od pravěku s jejím vývojem kulturním i hospodářským, a byla zprostředkovatelkou obchodu tohoto průmyslového ústředí do východní poloviny Evropy.“

Jako vědec i pedagog považuje Jankovich za významnou součást archeologických výzkumů „součinnost obecnstva na poli prehistorie.“ Tak nazval jednu z kapitol své studie a v ní nabádá ke spolupráci na výzkumech, na odhalování pravěké minulosti země. „Chraňme své památky, sbírejme úlomky jejích, aby se neztratily navždy, aby tím nezůstala minulost prázdnější, přítomnost chudší a budoucnost pochybnější.“

Studii doplňuje seznam prehistorických nalezišť na Podkarpatsku uspořádaný podle prehistorických období a bohatý výběr vyobrazení nálezů s pečlivě zpracovanými vysvětlivkami. Aktuální doslov Pavla Penjaka věnovaný osobnosti Josefa Jankovice (1878-1955) lze jej považovat i za stručné dějiny archeologie na Podkarpatské Rusi.

Původní (1931) i současné vydání studie profesora Jankovice obsahuje texty v češtině, rusínštině i maďarštině, tedy v hlavních jazycích meziválečné Podkarpatské Rusi.

Město Užhorod v české literatuře

Dokončení ze strany 5

V kapitole „Loučení“ v knize **Z nížin a hor** z r. 1946, píše: „Vrátil jsem se pozdě na podzim z mobilizace a za několik dní nato došlo k obsazení Užhorodu maďarským vojskem. Byl jsem – jako všichni dosud tam žijící naši lidé – vypovězen. Vyžádal jsem si odklad, abych mohl odeslati svršky drahou a abych získal čas k pronájmu své nemovitosti. Přišly Vánoce. První smutné Vánoce po sedmnáctiletém pobytu v tomto městě, a tu se stalo něco, co jsem ani ve snu nečekal. Moji bývalí kamarádi zeleného cechu na mne nezapomněli. Na Štědrý večer odpoledne mě navštívil tajemník mysliveckého spolku a prosil, abych byl jako každoročně i letos účasten vánočního honu, pořádaného příští den. Vyjeli jsme ranním vlakem k Šišlovcům. Stál jsem stranou od svých loveckých druhů a hleděl do kraje, jenž mi za dlouholetého pobytu tak pevně přirostl k srdci...

Hned po svátcích přišel ke mně do vilky zaslátel Tirman se zprávou, že dráha již jezdí na slovenskou stranu a že je tím umožněno odesílání svršků. Přišlo mi to vhod, nic mě tu už nepoutalo... Pronajal jsem vilku za babku, za nájemné, z něhož jsem arci nikdy po svém odchodu z Užhorodu neviděl ani haléře. Vše pohltily opravy, daně a městské poplatky. Byl jsem skoro rád, když byl naložen poslední kus nábytku a velký valník se rozjel směrem



V užhorodském skanzenu

k nádraží. Prošel jsem celý prázdný dům, rozloučil se pohledem s prostorami, v nichž jsem prožil dlouhá léta a zašel jsem do zahrady. Kočí na kozlíku před vilkou pokašlával ne-trpělivě, obrátil hlavu ke mně, který jsem tu stál u svých stromků, a zašeptal: „Jedne, pane, k hranici na Sobranecké silnici je daleko a já musím být před večerem zpět v městě!“ Nasedli jsme se ženou do povozu, ještě jeden dlouhý pohled na zahradu a průčelí vilky se špalírem broskví a za minutu nám zmizel ztracený ráj z očí.“

Románů, které by ztvárňovaly v umělecké formě život v prvorepublikovém Užhorodě, ne-

bylo mnoho. Znáám jen jediný: **Cesta Martina Kovandy**, který vydal Jarolím Schafer v Brně v r. 1948. Schafer Užhorod dobře znal, působil zde v létech 1930-1938 jako učitel na obecné, později na měšťanské škole. Román nese autobiografické črty autora, nacházíme v něm také několik dobových reálií (církvní učitelství, Zahálkova restaurace, vinárny na Sobranecké ulici, Friedmannova stěhovací společnost). Život hlavního hrdiny románu M. Kovandy se převážně odehrává v Užhorodě, kde vyučuje češtinu na církvním učitelství a kde si také mezi studentkami nachází manželku – dívku z prosté rusínské rodiny Varvaru. Tématem románu jsou charaktery a osobnosti (řeckokatolický biskup, ředitel a učitelé církvního učitelství, přátelé).

Závěrem dodejme, že Užhorod několikrát navštívil i spisovatel **Karel Hansa** a hlavnímu zemskému městu věnoval kapitolu ve své knize **Stero črt a obrázků z Podkarpatské Rusi**, vydané v r. 1935. Najdeme v ní obraz života ve městě na podzim roku 1932; autor v ní popisuje přerod Užhorodu za čs. období. Seznam českých autorů by nebyl úplný bez zpravodaje ČTK **Rudolfa Kryla**, který působil v Užhorodě mnoho let a patřil mezi novináře, nejlépe informované o dění na Podkarpatsku. Byl autorem mnoha článků a reportáží z Užhorodu i jiných měst (Slatinské Doly, Rachov). Podrobnější zmapování jeho života a činnosti by si jistě zasloužilo samostatnou studii.

VLADIMÍR KUŠTEK

Poštovní historie Podkarpatské Rusi v letech 1944–1945

Dokončení ze strany 9

Byl to výsledek toho, že v zemi, kromě rychle se znehodnocujícího maďarského pengő obíhaly i sovětské ruble a československé koruny. Bez ohledu na oficiální kurz (1 pengő = 2,20 Kčs, 1 rubl = 5,20 Kčs) byly v praxi přijímány k platbám 1:1:1. Je z toho patrné, že nejvhodnějším a nejdůvěryhodnějším platidlem byla československá koruna a tento fakt byl akceptován i úředními institucemi.

Popsaný stav zůstal nezměněný i v následujících měsících. Tarif byl 0,40 u dopisnice, 0,60 u dopisu, 1,40 u doporučeného dopisu, 2,- u dopisu do ciziny atd. Náklady jednotlivých položek byly ještě nižší než u chustského přetisku. Zakarpatská Ukrajina se tímto v podstatě stala novou známkovou zemí. Krátce po první emisi, již 20. února 1945, následovala druhá. Důvodem bylo zlepšení dopravní situace, které umožnilo do Užhorodu přivést další zásoby nepřetištěných maďarských známek ze vzdálenějších poštovních úřadů. Přetisk tentokrát zhotovovala užhorodská tiskárna LITO-LAM, pověřená později i výrobou definitivních známek.

Po odjezdu, resp. vyhnání čs. vládní delegace a skončení platnosti chustského vydání

byly i tyto nespoteřované známky staženy do Užhorodu a tam 20. března 1945 znovu přetištěny, tentokrát v režii NR ZU. Nejvyšší náklady těchto dvojitých přetisků nedosahovaly ani tři set kusů. Z toho je patrné, že v zemi začínaly docházet poštovní známky a tuto situaci bylo třeba řešit.

Na celém Zakarpatí pak souběžně s tím probíhala výměna poštovních razítek. Maďarská byla vyřazována a nově zaváděna byla zcela nová. Jejich vzhled nebyl striktně stanoven, výnos z 3. ledna obsahoval jen pokyn, aby byly označeny ukrajinským nápisem „Pošta Zakarpatska Ukrajina“.

Na přelomu března a dubna 1945 byla NR ZU vypsána veřejná soutěž na definitivní známky, jejímž vítězem se stal užhorodský malíř T. Moškovič. Byly přijaty tři z jeho čtyř návrhů: Rudoarmejec (0,60), přetržený řetěz jako symbol „osvobození“ (1,00) a zaťatá pěst (2,00). První dvě hodnoty byly vydány 6., třetí 26. května 1945. Kromě primitivně ztvárněných ideologických námětů je na nich znát technologická zaostalost podkarpatoruského prostoru. Znamky byly tištěny litografickou cestou, takže i v rámci jednoho tiskového archu se sytost jejich barev lišila, soutisk dvou barevných ploch u hodnoty 2,00 nebyl dokonalý, papír nekvalitní, opatření perforací i lepem nedokonalé. Krátce před uzavřením čs.-sovětské smlouvy pak byla vydána druhá definitivní emise. Autory jejího designu byli A. A. Kocka a A. M. Dobej, jeden ze členů Len-

gfelderovy komise a pozdější doyen zakarpatskoukrajinské filatelie. Námět byl jednoduchý, tvořila jej hvězda se srpem a kladivem a nápis v ukrajinské azbuce „Pošta Zakarpatska Ukrajina“. Vydáno bylo celkem šest hodnot (0,10; 0,20; 0,40; 0,60; 1,00; 2,00). Na konci srpna 1945 pak ještě vyšly dvě nejnižší hodnoty (0,10 a 0,20), které již byly v podstatě spotřebovány v mírně pozměněném grafickém provedení (doplněné letopočtem 1945).

Zakarpatská poštovní správa v té době samozřejmě fungovala i na anektovaném východoslovenském území (Čop a okolí), které bylo následně připojeno k Zakarpatské Ukrajině.

Konec platnosti zakarpatských známek je spojen se sovětskou mocí provedenou měnovou reformou, která proběhla 15. listopadu 1945 a zavedla jako jediné zákonné platidlo na území Zakarpatské Ukrajiny, která dosud (resp. až do ledna 1946) nebyla oficiální součástí SSSR, sovětský rubl. Současně s tím byly zavedeny i sovětské poštovní známky a tarify.

JÍŘÍ PLACHÝ

Zdroje:

František TÁBORSKÝ, *Zakarpatská Ukrajina. Dokumentární filatelistická studie. Brno 1968.*
Miroslav BLAHA, *Zakarpatsko. Poštovní historický vývoj – známky, razítka, celiny, pošty, poštovny. Svaz českých filatelistů, Praha 1989.*
Jiří MAJER, *Československo 1944–1945. Zakarpatská Ukrajina. Specializovaný katalog. Nákladem vlastním, 2008.*

Родный край

Додаток до новинки Podkarpatská Rus

Не люб свій народ
зато, же є славный,
але зато, же є твій.



Александр Духович

Юбілей народжіня прашівського єпархы Йоана Гірки

В тых днях припоманули сьме собі сто років од народжіня сегого єпархіального єпископа Прашівської єпархії, владыкы Йоана Гірки.

Грекокатолицьку церкву у Чехословачії вів у нелегкых часах, сам спознав комуністичный арешт, заказ церкви, духовной службы, світські професії і табор примушених работ. Но своє стадо привів аж до новых демократичных условий.

Родак з Абрановець

Народив ся Йоан Гірка до роляницькой родини 16-го новембра 1923-го року в селі Абрановці, Прашівського окресу. Учів ся на Грекокатолицькій руській реалній гімназії, і по матурі у 1944-ім році пригословив ся на штудії до прашівської Духовной семінарії. По штирьох роках штудій го владыка Павел Петро Гойдич послав на штудії до Праги, де у 1949-ім році здобув абсолюторію з теології на Богословській факулті Карлової універзиты.

Субдіаконат і діаконат му уділив владыка Гойдич, но священське рукоположіня му в році 1949 уділив помічний єпископ Василь Гопко, і то лем в каплиці прашівської семінарії, бо державны органы уж втогды свячіння новых священників заказали, хоць іщі офіційно Грекокатолицька церкву не была заказана.

Курто був помічним духовным в Лютині, знамім путницьким місці грекокатоликів, но і то то было барз скоро заказане, зато у фебруарі 1950-го року дістав декрет за конціпісту на єпископскім уряді в Прашові.

Пак пришов Прашівський собор і заказ Грекокатолицькой церкви в тогдышній Чехословачії. Йоан Гірка не перешов на православіє, крив ся, і в ілегаліті выконовав службу душпастиря.

Політичний арештант

Было ясно, же то то буде лем до часу. Першый раз затримали Йоана Гірку в октобрі 1952-го року, а в році 1953 був одсуджений на три roky, но в тім самім році на основі аменестії президента Антоніна Запотоцького го пустили. Не міг ся вернути до Прашівського і Кошыцького краю, таке было судне наряджіня, як у векшыны грекокатолицькых священників, жебы не выконовали духовну службу меджі своїм духовным стадом, і так собі нашов цивільну професію у фабриці на мосты в Брезні.

В році 1955 був знова затриманий, а в році 1956 знова одсуджений на два і пів рока арешту. Быв депортований до табора примушених работ на Чехах, де доловав угля в бані. Кедь го в році 1958 пустили, хотів ся вернути до Брезна, но там го уж до работы не взяли. До Прашівського і Кошыцького краю знова ся не міг пять років вернути, але взяли го до підбрезовского шпиталю за помічного робітника. Робота в шпиталю была його обжывов аж до обновлїня Грекокатолицькой церкви, бо кедь у 1964-ім році вернув ся до Прашова, таксамо робив на робітницькых позиціях в шпиталю.

Комунисты єпископску хіротонію не доволили

В році 1968, почас Пражской яри, подарило ся обновити Грекокатолицьку церкву у Чехословачії. В церкві проходили внутрішні бої. І кедь жыв владыка Василь Гопко, помічний прашів-



ський єпископ, словакістичне крыло внутри єпархії не хотіло, жебы став прашівським єпархом, і робили ся різны закулісны діла, жебы вказати, же владыка Василь потім, што пережыв тяжкый арешт, не є здравотні способный быти єпархом.

Йоан Гірка став по обновлїню церкви адміністратором прашівської парохії. Но уж 20-го децембра того самого року го Папа римський Павел VI. призначив за ордінарія – апостольского адміністратора Прашівської єпархії з правами єпархіального єпископа.

Державны органы на то дали згоду аж в апрілі 1969-го року. Новы менованя за єпископа не доволили. Йоан Гірка так вів єпархію без єпископской хіротонії аж до року 1989. Покля жыв владыка Василь, новых священників, в державов обмеженій кількості святив про єпархію він. По його смерти приходили новых священників рукоположыти крижевацькы єпископы із тогдышньої Югославії.

Першый по революції рукоположений єпископ

По політичных змїнах – Баршановій революції, Папа римський Йоан Павел II. 21-го децембра 1989-го року выменовав Йоана Гірку за прашівського єпарху. Єпископске рукоположіня прияв 17-го фебруара 1990-го року за участы великого числа віруючых в містській шпортовій салі в Прашові, і за участы многих єпископів з цілого світа. Быв то першый єпископ Католицькой церкви обще, котрый був выменованый і рукоположений по паді тоталітнього режиму в Чехословачії.

Владыка по довгых роках, коли была Грекокатолицька церкву заказана а пак обмежована, путив ся до повной обновы. Обновили ся здеваствованы сакральны просторы, наворачнули ся грекокатоликам їх будовы і храмы, обновила ся духовна семінарія, монастирі, основав харіту, будовали ся новы храмы, фары, основали новы парохії.

За його часу на стілці єпархіального єпископа пережыв і розділїня єпархії, кедь наперед одділив ся Пражський екзархат, пак Кошыцькый екзархат. Зістало по нім много работы.

Крітікований за словакізацію

Хоць го много крітіковали за словакізацію, на котрий брав участь, треба ясно повісти два факты. Намагы о словацькы переклады з боку дакотрых священників были уж за часів владыкы Гойдича, котрый доконця дав згоду на ек-

періментальний переклад, лемже до того пришла война, а пак нелегкы часы по 1945-ім році. А кедь по 1968-ім році перемогло словацьке крыло, офіційно Русины в Чехословачії не існовали. Переклады ся робили на державный язык, а могло прийти і ку про Русинів гіршій ситуації – українізації церкви, што ся може і вдяка намагам о словацькы переклады не стало.

По друге, владыка Йоан был тым єпископом, котрый доволив выдати такой початком 1990-тых років Малий грекокатолицькый катехізм про русиньскы діти од отця Франтішка Крайняка. Хоць може хтось повісти, же по довшім часі, але был то якраз він, хто доволив хосновати русиньскы євангелії, ці апостоли, і дало бы ся в тім продовжовати. Сам доконця і проповідав по русиньскы на церковнославянських богослужіннях в катедральнім соборі, утримовав і церковнославянський язык.

Можу спомянути і властну скушеность, кедь же одмаленька єм ходив до Катедрального собору святого Йоана Крестителя, де єм міг з вогдышнім ордінарієм ся стрічати.

Владыка был остатній прашівський єпарха, котрый так в часі свят, як і почас цілого року на недільных літургіях о десятиї годині проповідав по русиньскы. Памятам собі то барз добрі, бо тот язык, втогды язык без мена, о котрім ся говорило лем то, же то „по нашому“, єм не міг слухати нигде інде, лем дома, меджі родиню або родиннымя приятелями, а вдяка ньому і в церкви.

Быв то остатній єпарха, котрый ся русиньським языком знав приговорити віруючим на русиньських одпустовых місцях. Самособов, і кедь ся часы мініли а владыка в Прашові перестав проповідати по нашому, на русиньських одпустах не перестав, знам, же кедь ся чоловік ку ньому приговорив „по нашому“, і він зачав бісідовати по русиньскы.

А іщі єден спомин. В нашій парохії, в єдній із частей Прашова, сьме може коло року 2010 вирішили, же будеме ходити колядовати по русиньскы. Думали сьме, же таким способом принесеме тым, котры о то будуть мати інтерес, ходем куцок наших традицій, а може дакус із споминаня на родне обсьта. По трьох, або штирьох роках сьме собі повіли, жебы было шумне іти заколядовати і владыкови, котрый в тім часі вже был емерітним єпархом. Вшытко сьме доїдали і владыку сьме не сподівали. Не путив нас такой гет. Зістав з нами може півгодини бісідовати, а бісідовав з нами, Русинами, по русиньскы.

Приготовив беатіфікації

Владыка Йоан привітав у Прашові в 1995-ім році Вселенського архієрея Йоана Павла II., за його часів были приготовлены беатіфікації Павла Петра Гойдича, Методія Домініка Тырчыкы, але і Василя Гопка. Дістав много державных нагород і оцінїнь.

Дня 10-го децембра 2002-го року одышов рішїном Святішого Престолу на емерітуру, но ани втогды не перестав інтересовати ся о діяня в церкві і в сполочности. Быв активным і ходив на різны події. Владыка Йоан Гірка вмер 10-го апріля 2014-го року в Прашові, похований є в родных Абрановцях, в родиннім гробі.

ПЕТРО МЕДВІДЬ

Rusínský novinář Orest Černek

Před padesáti lety, r. 1973, zemřel Orest Černek. Narodil se 1910 v Buštinu na Podkarpatské Rusi. Do roku 1939 působil v redakcích listů Slovenský východ, Slovenský hlas a Východ republiky. Pracoval i v polském oddělení čs. rozhlasu a v propagačním oddělení Státních tiskáren v Praze a Košicích. Po odtržení Podkarpatské Rusi pracoval v Čechách a roku 1948 odešel do Německa. Zde byl aktivní ve Sdružení čs. politiků uprchlíků. V roce 1954 začal pracovat v čs. redakci RFE v Mnichově a vedl rusínské vysílání pro Podkarpatskou Rus. Zemřel 22. 5. 1973 v bavorském lázeňském středisku v Reuthu.

Na výročí pozapomenutého rusínského novináře nás upozornila muzikoložka Táňa Pírníková, naše spolupracovnice z Prešova. Ve svém dopise mj. píše: Čo sa týka Oresta Černeka, mám aj pár ďalších materiálov o ňom, ak by bol záujem ich nejako zverejniť či spracovať, bola by som zaiste nápomocná.

Černekova osobnost určitě stojí za bližší seznámení, poprosili jsme paní Pírníkovou a další údaje.

ap

Zajímavý časopisecký výstřih – co řekl Karel Kryl o Podkarpatské Rusi a o rusínském novináři Černekovi



Pro mě byla vždycky jen masyrkyvská republika - ne už ta okleštěná, ale včetně Podkarpatské Rusi, která tak prožila největší demokratický zážitek ve své historii. Neznal jsem větší Čechoslováka, než byl Orestek Černek, který ve Svobodné Evropě měl ještě prvních pět let za mého působení rusínské vysílání.

KAREL KRYL

Kronika aktivit Skejušanu

Dostalo se k nám album s názvem Kronika Výboru pro národnostní menšiny při zastupitelství města Chomutov. Útlá, ale obsažná publikace shrnuje kulturní aktivity národnostních menšin na Chomutovsku; jsou tu uvedeny koncerty, slavnosti, přehlídky lidových zvyků a rituálů k svátečním příležitostem, např. k Vánocům, Masopustu atd. Spousta údajů i fotografií. Pozoruhodný přehled. V Chomutově se dokonce pořádá i filmový festival národnostních menšin!

Na něm mají výrazný podíl filmy věnované rusínské tematice (letos v říjnu to byl dokumentární film o Podkarpatské rusínské

malířské škole). Vůbec je třeba říct, že zřetelně největší počet akcí, koncertů, tematických večerů i dalších programů má podle zmíněné publikace – ale určitě i ve skutečnosti – rusínská menšina, reprezentovaná především souborem Skejušanu. Od Tří králů a Masopustního veselí v únoru až po závěr roku – adventní akce a mikulášský večer, všude Skejušanu hrál, zpíval a předváděl rusínské zvyky a rituály. Konal se tu také večer věnovaný rusínskému etniku na Chomutovsku.

Kateřina Romaňáková, která je za Rusíny členkou Výboru pro národnostní menšiny při chomutovském zastupitelstvu, se léta aktiv-

ně podílí na rozvoji kultury regionu, spolu se Slejušanem má velkou zásluhu na početnosti i kvalitě akcí a zejména na tom, že o nich a o Rusínech ví široká veřejnost.

Při listování stránkami Kroniky jsme znovu zalitovali, že Skejušanu se rozhodl ukončit svou bohatou dlouholetou činnost. „Zestárli jsme,“ říkají členové souboru. Ale pořád na to nevypadají, dodáváme. Znovu děkujeme za jejich obrovskou, záslužnou, desetiletí trvající práci. Ale stejně si myslím, že mnohé kulturní akce (nejen) národnostních menšin na Chomutovsku se bez nich ani v příštím roce neobejdou.

ap

Po zavátých stopách

Často se v naší poště objeví dopis čtenáře nebo čtenářky, kteří žádají o zveřejnění údajů o příbuzném (pra)předkovi. Jeho stopa se ztratila ve víru turbulentních let, a chtěli by se o něm dovědět víc. V rodinné kronice zůstalo jen jméno a pár dat... Jmenoval se tak a tak, narodil se v tom a tom podkarpatském městě nebo vesnici. Dopis s osobními údaji, který často obsahuje zajímavé životní osudy, zpravidla zveřejníme i s výzvou, aby se ozvali ti, kdo něco vědí. Někdy přijde ohlas, někdy už po ztraceném strýci nebo pradědečkovi zanikla stopa. Nedávno jsme se setkali s trochu jiným, i když podobným příběhem.

Před několika týdny nás vyhledal starší muž z jedné podkarpatské vsi. Nejprve prostřednictvím e-mailu, pak osobně. Přijel ze Zakarpátí, kde žije a pracuje, jen kvůli tomu, aby se na nás obrátil s prosbou: „Prosím, pomozte mi najít hrob mého strýce!“

Krajan se jmenuje Volodymyr Ruščak, jeho věk odhaduji asi na šedesát, pětadesát let. A o koho mu vlastně jde? Volodymyrův strýc, bratr jeho otce, křestním jménem Jurij, odešel na počátku druhé světové války do Sovětského svazu, protože chtěl bojovat proti nacistům. Proč jeho cesta vedla právě do této země? „Protože byl mladý a asi ho zmátla komunistická ideologie,“ myslí si synovec. Sověti ho nejprve zavřeli do gulagu jako všechny, kdo hledali za války útočiště v sovětském Rusku, pak se ale naštěstí zásluhou generála Píky (dodáváme my) dostal do základny 1. československého samostatného praporu v Buzuluku a zapojil se do bojů. Padl na východní frontě. Bylo mu 22 let.

Na jeho památku se nezapomnělo ani na Podkarpatsku, ani v Československé republice. Posmrtně byl zde vyznamenán řádem Za svobodu, doma o něm psaly noviny, v rodné vsi se po něm jmenuje ulice. Synovec Volodymyr se rozhodl, že najde jeho hrob. Chtěl by u něj postát, zjistit, jestli je důstojně označen, položit květiny.

Hledali jsme ve vojenských archivech, Honza Čopík i já, a k našemu příjemnému překvapení tam skutečně lze jméno Jurije Ruščaka najít,



také místo a datum úmrtí. Padl na Dukle. A pátráme dál, vzhledem k pečlivému vedení archivů věříme, že najdeme i další údaje.

Rozhovor s příbuzným padlého vojáka východní fronty nutí k přemýšlení nejen o osudech mladých Rusínů za druhé světové války, kteří tvořili početnou část československých jednotek, ale i o něm, o strýci Volodymírovi. Je to pozoruhodný muž, má rád Česko, hodně o naší zemi ví (i když byl teď v Praze po prvé), několikrát četl Švejk. Má dva syny, z nichž jeden, bojuje ve válce. Volodymyr líčil, že ho chtěl vyreklamovat, zařídít, aby pokud možno na frontu nemusel. Nelze se divit, rodina se o něj bojí. Ale mladík rázně odmítl, dokonce se kvůli tomu s otcem pohádal.

A Volodymyr teď přijel do Česka, aby pátral po stopách rodinného příslušníka, kterého ani nepoznal, a jehož osudem byla jiná válka. Možná k ho k tomu motivovala právě ta současná, v níž bojuje i jeho syn.

AGÁTA PILÁTOVÁ